

Előkészítőmű), Gépüzem, Vegyesüzem és az Irányítástechnikai Üzem. Az S-I-bánya meglévő mezőrészein a kitermelhető szénvagyon elfogyott, ezért 1983-ban elkezdték az Új-Ferenc mezőrész feltárását. Újranyitották a Cseri II-es lejtőszaknát, majd 1986-ban elkészült az Új-Ferenc függőleges akna és egy légakna.

1986-ban bezárták a Bánta-bányát. S-I és S-II bánya föld alatti összekötése 1988-ban befejeződött, és december 1-étől már csak egy bányája volt a medencének, amely Várpalotai Bánya néven működött. A termelés 700 kt-ra esett vissza.

Végül 1996. június 30-án – 120 évvel a kezdet után – véglegesen megszűnt a szénbányászat az Új-Ferenc akna utolsó felhozott, szénnel teli csilléjével.

„Jó Szerencsét!” köszöntés

Fontos, máig élő országos jelentőségű bányász hagyományt jelent az a szakmai rendezvény, amelyen a „Jó Szerencsét!” köszöntés elfogadásának évfordulóját ünnepeljük Várpalotán. A várpalotai Jó szerencsét Művelődési Központban évenként megrendezett fontos szakmai eseményt, találkozót 1994. április 7-én a BDSZ és az OMBKE emlékülésén került bejelentésre a „Jó szerencsét” emléktáblánál. A művelődési ház akkori igazgatója, Petrovics László által kezdeményezett rendezvényen – a bejelentésnek megfelelően – azóta minden évben Várpalotán emlékeznek meg arról, hogy 1894. április 7-én az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület választmánya Selmezbányán tartott gyűlésén elfogadta a „Jó Szerencsét!” köszöntést. A korabeli jegyzőkönyv tanúsága szerint a következő módon történt: „Árkossy Béla a bányász köszöntésre vonatkozó ama kérdését terjeszti a

választmányi gyűlés elé, hogy a német 'glückauf' köszöntést legmagyarosabban mi módon lehetne kifejezni. Többek hozzászólása után Péch Antal tiszteletbeli tag a 'Jó szerencsét' köszöntésformát tartván legmagyarosabban hangzónak, ezt ajánlja elfogadásra. (Általánosan elfogadtatik).”

Várpalotai pajzs

A várpalotai szénbányászat története során a kezdetleges tárnanyitástól odáig fejlődött, hogy a bánya műszaki csapata innovációinak következtében a világ élvonalához tartozó fejlesztések kötődnek Várpalotához. A legismertebb ilyen technológia a várpalotai pajzs néven ismert hidraulikus önjáró biztosítószerkezet volt.

Várpalotán a pajzs fejtésbiztosító berendezések első kezdetleges típusával először Ernő-bányában 1954-ben, majd a Beszálló-bányában 1956-1957 között

folytak kísérletek. A Bánta II. bányá-üzemben 1960-ban kezdődtek meg az önjáró zárt biztosító szerkezetekkel, az „Ursitz”-típusú fejtőpajzsokkal a pajzsos kísérletek egy 30 méteres fronthomlokon.

A magyarországi pajzsbiztosító berendezésekkel kapcsolatos tervezési munkák az 1960-as évek elejétől folytak a Várpalotai Szénbányászati Trösztnél, majd 1981-től a jogutód Veszprémi Szénbányáknál. A 60-as évek végétől közel 50 új konstrukció készült el. Nemcsak hazai bányákban, hanem külföldön is használták őket. A Várpalotai Szénbányák saját tervezésű és gyártású pajzsbiztosító berendezéseinek exportját az 1970-es évek elején kezdte meg az NSZK-ba, a Ruhr-vidékre, de Jugoszláviába, Kínába is szállítottak. A hidraulikus páncélpajzsok iránti igény sikeres céggé tette a pajzsokat gyártó Gépüzemet.

Katonavárosi múltunk

Várpalota – ha a történelmi előzményektől, a török-kortól, a vitézlő rend időszakától eltekintünk – 1913 óta katonaváros. Ugyanis az 1905-ben Hajmáskéren létrehozott Közös Hadseregbeli Tüzérségi Lövőiskola mellé 1913-ban Várpalotán és Inota-Hajagospusztán Gyalogsági Lövőiskolát alapítottak. Ezzel létrehozták Közép-Európa legnagyobb kiterjedésű

katonai gyakorlóterét. Koller Sándor alispán hathatósan közreműködött abban, hogy Várpalotára kerüljön ez az iskola, többek között ezért is kapott díszpolgári címet Várpalotától. Ekkor került a Hadikincstár birtokába a felsőurasági uradalom a Zichy-kastélyal. Ettől fogva Várpalota neve – Hajmáskérrel együtt – összefonódott a határában található hatalmas területű lőtérrel. Jelentőségét mutatja, hogy ezt a területet a tábori tüzérség Mekkájának nevezték ez idő tájt.

1913. október 1-jén megalakult Várpalotán a Magyar Királyi Honvéd Csapat Gyakorlótér Parancsnoksága. A Zichy-kastély lett a parancsnokság székhelye, amely ekkor már a Honvéd Kincstár tulajdonát képezte. (A kastély és az ún. felsőuradalom területének eladási körülményei országos botrányt kavartak, még országgyűlési csörték is alakultak ki körülötte.)

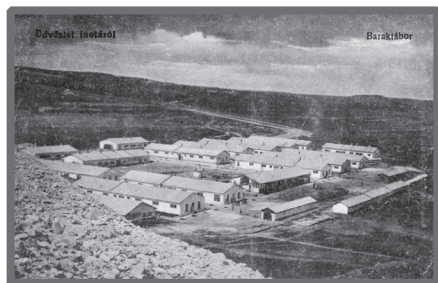
A parancsnokság 1913. szeptember 25-én lépett kapcsolatba a Várpalotai Iparművek Rt.-vel az épülő katonai tábor villamos árammal történő ellátása, valamint a kastély és a park kandelábereinek pótlása ügyében. Az Rt. 1913. november 18-án 715 korona összértékben tett költségvetési javaslatot. Az áramellátását 1 korona/kWóra értékben végezte.

1916 decemberében orosz és szerb hadifoglyok bevonásával elkezdték építeni

az inotai honvéd tanezred barakktáborát, majd megépült a csőzpusztai tábor is. A honvéd tanezred számára épített inotai parancsnoki barakk nemcsak az érkező hadifoglyok letelepítését tette lehetővé, hanem a közel tíz éven át húzódó telefonbekötést is mind a honvédség, mind a község részére. A szóbanforgó belterületi barakk és a hozzá kapcsolódó hidegvölgyi (legelőn létesített) lőtér 1912-ben került a kincstár tulajdonába. Ez nem csak Inota község telefonvonalának kiépítésében, hanem az 1911 óta folyó vasúti megállóért folytatott harca kedvező megoldásában is segítséget, majd 1917-ben (állomás létesítésével) nyugvópontot jelentett. A növekvő hadifogoly létszám lehetővé tette, hogy az inotai csikónevelő telephez, a gyakorlótér építéséhez kiegészítő munkára újabb hadifogolycsoportot alkalmazzanak, így megépítették az ún. csőzpusztai táborni, ahol átlagosan 86-98 hadifogoly tartózkodott 1917-1918 között.

Az 1917-es év egyik kuriózuma, hogy szeptember 14-től 11 napig Várpalotán vadászott báró Richthofen Manfred – a híres 1. számú német repülőraj parancsnoka, a „Vörös báró” (aki nevét az ellenségtől kapta, mivel háromfedelű Fokker Dr. I. vadászgépe vörös színűre volt festve) – kincstári vadászterületen pihente ki a légiharcok fáradalmait.

A gyakorlótér parancsnokság feladatköre 1917-ben tovább bővült. 1917. június 15-én báró Szurmay Sándor honvédelmi miniszter 12600/eln.1.–1917. számú rendeletével a várpalotai honvéd csapatgyakorlótér területén egy műszaki és harcászati szempontból lehetőleg kifogástalan gyakorló erőd létesítését írta elő. Ezzel összefüggésben hat utasítanfolyamot helyezett át Várpalotára, és bocsátott ideiglenesen a tanezred

rendelkezésére. Áthelyeztek továbbá gyalogos aknavető-, gránátvető, fényszórós és gáztanfolyamot is Várpalotára. 1918. április 5-én a honvédelmi miniszter utasítást adott a gáztanfolyam gáziskolává történő átalakítására, melynek feladata a rendelet szerint: „A Várpalotai M.kir. honvéd Gáziskola célja a honvédség mögöttes országrészbeli alakulatainak kiképzése gázvédelemben és gázharcban”. Az iskolában 10-14 napos turnusban képezték ki a tiszteket, tiszthelyetteseket, katonákat. Az első csoport 1918. április 21-én indult. A megnövekedett létszám elszállásolása nagy gondot jelentett a parancsnokságnak. Végső megoldásként a Thury-vár II. emeletét is igénybe vették.

A gyakorlótér parancsnokság mellett 1917. november 12-én a 390.038/8.-1917. számú honvédelmi miniszteri rendelettel létrehozták Várpalotán a „M. kir. honvéd élelmező raktár”-t.

Annak ellenére, hogy a Trianoni békediktátumban 35.000 főben határozták meg hadseregünk maximális létszámát, 1920 után még jelentősebbé vált a várpalotai-hajmáskéri lőtér, több katonai kísérlet is zajlott itt. Egy ilyen titokban fejlesztett légvédelmi ágyú kipróbálása közben halt meg 1928. július 12-én vitéz Csörgy Károly tábornok több bajtársával együtt.

A Thury-vár 1930-ig az Unio Bányászati és Ipari Rt. tisztviselő karának lakóhelye

volt, így lehet az, hogy a legendás honvéd hősrünk, Maderspach Viktor a Zsilvölgyi Iszkronyából való kitoloncoltatása után a Thury-várban lakott 1924-ben családjával együtt sógora, Korompay Lajos bányamérnök, bányagazgató jóvoltából. A vár 1930-tól átkerült a (hadí) kincstár tulajdonába, ezzel újra katonai célokat szolgált, hiszen itt került kialakításra a várpalotai laktanya székhelye. (A Zichy-kastély pedig a térparancsnokság székhelye volt ekkor).

Jelentős események helyszíne volt 1933 szeptemberében Várpalota, amikor Gömbös Gyula titkos tárgyalásokat folytatott Papen alkancellárral, Rüdiger Stahrenberg (a Heimwehr vezére) öccsének, Ferdinánd hercegnek és Mandl, a hirtlenbergi fegyvergyár vezérigazgatójának részvételével. Az eseményen Bethlen István gróf is megjelent. A kiszivárgott hírek szerint megállapodtak, hogy újrászerveződik a magyar hadsereg, melynek főhadiszállása Várpalotán illetve Hajmáskéren lesz, valamint megbeszéltek a német-osztrák megegyezés feltételeit.

Fenzel András tervei alapján 1942-ben készült el a Zichy-kastély mellett a Tiszti Kaszinó (ma: Kastélydomb étterem) épülete szecessziós stílusban. 1944 nyarán a várpalotai gyalogsági kiképzőtábor lötéren mutatták be a nagy titokban készülő „csodafegyvert”, a reaktív kétsövű páncéltörő (később

Szálasi-röppentyűként emlegetett) rakétavető mintapéldányát. 1949. március 16-án megalakult a tüzér szakemberek képzésével és továbbképzésével foglalkozó Honvéd Tűzér Kiképző Tábor. Az alakulatnak helyet adó laktanya 1952-ben vette fel Kossuth Lajos nevét. 1968-ban felépült a gyalogsági lőtér, korszerű villamos szerkezetekkel és célmozgató berendezésekkel. 1969–72 között Kincsestábor, egy viszonylag korszerű objektum építése valósult meg. 1973-ban megszűnt a Honvéd Tűzér Kiképző Tábor. 1974-ben tovább folytatódott a Kossuth-laktanya felújítása, korszerűsítése. 1991. október 1-jén felszámolták a MN 7300 Tűzér Kiképző Központot, ezzel együtt a Helyőrségi Klubot is, és megszűnt a Gábor Áron Tüzérmúzeum. Teljesen kiürítették minden honvédségi épületet, elszállították a berendezést és a felszerelést is. A végrehajtott átszervezések után 2004. május 1-jétől a helyi honvédségi alakulat Bakony Harckiképző Központ néven működik tovább a mai napig, Várpalota második legnagyobb munkáltatója: csaknem négyszáz embernek ad munkát. A nagy múltú, Márkótól Bakonykútiig húzódó, 45 km hosszú és 2-15 km széles területű lőtér – amely Közép-Európa legnagyobb éleslövészetre is alkalmas lötere –, a Magyar Honvédség és a NATO-országok alakulatai hajtják végre parancsnoki és törzsvezetési, éleslövészettel egybekötött harcászati gyakorlataikat. Legutóbb *Várpalota Challenge 2014* névvel nagyszabású nemzetközi hadgyakorlat zajlott holland vezetéssel.

Kohászatunk története (Az Inotai Alumíniumkohó)

Az alumíniumkohó létesítését a második világháború utáni újjáépítést követően az országos iparfejlesztési program

keretében határozta el a kormányzat. Az épülő inotai erőmű energiaforrását figyelembe véve az új kohó telepítéséhez a norvég Elektrokemisk A/S korszerű 50 kA felsőtüskés kádtípusának licencét vásárolták meg, s 168 kád építésével 20 ezer tonnás kapacitású termelést terveztek. A műszaki színvonalra jellemző, hogy hazánk az itt üzembe helyezett új kádtípust Európában harmadikként vezette be. Az építési munkálatok már 1950 őszen kezdődtek, az Inotai Alumíniumkohó Vállalatot hivatalosan 1951 augusztusában

alapította a Bánya és Energiaügyi Minisztérium. 1952 elején párhuzamosan folytak az egyenirányító berendezés és kohócsarnoki szerelések. A korra jellemző feszített ütemű munka eredményeként 1952. augusztus 6-án kezdődött meg az első 40 kád bekapcsolása, és augusztus 20-án már csapolták az alumíniumot Inotán. 1953 elejétől a kohó tervezett kapacitásának elérését mindinkább akadályozták az egyre gyakrabban jelentkező villamosenergia-ellátási problémák, illetve hibásnak bizonyult egyenirányító berendezések. Olyannyira, hogy le is kellett állítani a kohót. A gondokon azonban segített, hogy még ez évben az egész magyar alumíniumipart átvette a Magyar-Szovjet Bauxit-Alumínium Rt. A MASZOBAL központ rendkívüli intézkedései biztosították az új szovjet gyártmányú egyenirányítók soron kívüli

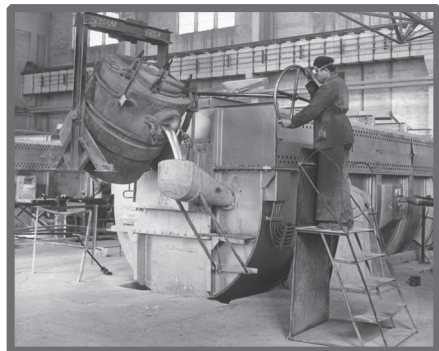
szállítását és beépítését. Így az év végén újraindulhatott a kohó, az üzemelő kádak száma 130-ra emelkedett, a kapacitás pedig elérte a tervezet érték 70 %-át.

1955. január 1-jén megszűnt a MASZOBAL, és az Inotai Alumíniumkohó önálló vállalként a Vegyipari és Energiaügyi Minisztérium Alumíniumipari Igazgatóságának irányítása alá került. Az elkövetkező évek a kohó váltakozó ütemű továbbfejlesztésével, a fémtermelés folyamatos növelésével teltek el, amelyeket gyakorta megakasztottak az energiaellátás gondjai. Az 1960-as évtized alapvető változást hozott a kohó életében, amely egész jövőjére kihatott. A termelés növelését szolgáló műszaki fejlesztés keretében hozzáláttak a kohófémből gyártott termékválaszték bővítéséhez, majd folyamatosan korszerűsítették a különböző termékgyártó berendezéseket, újakkal bővítve azokat. Így jutottak el addig – miközben a cég a Magyar Alumíniumipari Tröszt, majd a Hungalu Rt. érdekeltségi körébe került –, hogy a kohófémnek immár 80 %-át dolgozták fel, amely jelentős előnyhöz juttatta Inotát a többi alumíniumkohóval szemben.

Az Inotai Alumíniumkohó igazgatási épületével együtt 1954-ben épült meg a Magyar Ezüst Kultúrház, amely lehetőséget adott a vállalati rendezvényekhez, szabadidős művelődéshez. 1973-1985 között itt kapott helyet a város képzőművészeti gyűjteménye is. A művelődéshez tízezer kötetes szépirodalmi és nyolcezer kötetes műszaki könyvtár és folyóiratok álltak rendelkezésre.

A rendszerváltást követően, az 1990-es évek elején válságba került a magyar alumíniumipar. Egyrészt a fém világpiaci árának drámai csökkenése miatt, másrészt

a magas hazai villamosenergia-ár miatt, amelyet már nem kompenzált az időközben megszűnt magyar-szovjet timföld-bauxit egyezmény alapján kapott támogatás. Hazánkban sorra bezárták a kohókat, timföldgyárakat, bauxitbányákat. Ám az Inotai Alumíniumkohó megmenekült, amit javarészt annak köszönhetett, hogy képes volt fémét helyben értékesebb félkésztermékké feldolgozni, így a többiekénél kevésbé volt veszteséges.

Az energiabiztosítási gondok enyhítésére ötéves megállapodással sikerült olcsó áramot szereznie Ukrajnából, melynek keretében áramért fémmel fizettek, így a szerződés még további exportlehetőséget is biztosított. Az áramellátás folyamatosságának biztosítása érdekében ugyanakkor megépítettek egy 25 ezer tonnás gázüzemű olvasztóművet, amely arra volt hivatott, hogy a kohó esetleges üzemzavara esetére is – vásárolt fém feldolgozásával – biztosíthassa az alapanyagot az Inotai Alumíniumkohó Kft. félgyártmány üzemének. Az alumíniumipar nemzetközi recessziója miatt alapvető feladatként jelentkezett a kohó gazdaságosabbá tétele, az energiafelhasználás ésszerűsítése, a további korszerűsítés, termékfejlesztés, az immár új kötelezettségként előtérbe kerülő környezetvédelem.

1995-ben a privatizáció során magánkézbe került az ország egyetlen megmaradt alumíniumkohója, az Inotai Alumínium Kft., melyet a Magyar Alumínium Kft. vásárolt meg. A későbbiekben Magyar Alumínium Rt.-vé alakult cég Inotáról elindulva teljes vertikumot épített ki az ágazatban, mivel érdekltségébe tartoztak a bauxitbányászattal, a timföldgyártással, a kohósítással, a félkész- és késztermégyártással foglalkozó vállalkozások, valamint a tervező, értékesítő, kereskedelmi szervezetek. Az új tulajdonos által végrehajtott reorganizációs program a piaci igényekhez még inkább igazodó termékszerkezet korszerűsítésére, bővítésére irányult, melynek érdekében számos fejlesztést valósítottak meg (korszerűsítették a vékonyzalag-gyártó berendezéseket, új zsírtalanító berendezést helyeztek üzembe, a tárcsaüzemben tevő pontosabb termelést lehetővé tevő technológiai fejlesztést hajtottak végre stb.). Az infrastruktúra jobb kihasználása és a termékfeldolgozás helyi lehetőségeinek bővítése érdekében 1997 júliusában kokillaöntödét hoztak létre a német Metallwerke Kamm GmbH-val közösen Mal-MWM Alumíniumkohászati és Kereskedelmi Kft. néven. A vegyesvállalat 1998. április 1-jén kezdte meg a termelést autóalkatrészek gyártásával. 1998-ban a japán környezetrehabilitációs hitel segítségével helyezték üzembe az országban

egyedülálló salakfeldolgozó berendezést, valamint további környezetvédelmi beruházásokat valósítottak meg.

2000. október 1-jétől Mal Magyar Alumínium Rt. jogutóddal egyesítették a korábban önállóan működő székesfehérvári Mal Rt.-t, az Ajkai Timföld Kft.-t és az Inotai Alumínium Kft.-t. A társaság székhelye Várpalota lett.

Az elkövetkező években a vállalat sikeres működését leginkább a timföldágazat eredményei biztosították, az alumíniumkohászat gazdasági feltételei egyre kedvezőtlenebbek lettek. A növekvő térségi villamosenergia-ár, a mélyponton lévő fémár, valamint a dollár alacsony árfolyama miatt a kohó milliárdos veszteséget okozott a társaságnak. A Magyar Alumínium Termelő és Kereskedelmi Rt. (Mal Rt.), ezért több mint 50 éves működés után, 2006. január 1-jétől leállította az inotai alumíniumkohót, amely ekkorra már gazdaságtalanul termelt. A kohó által elért maximális kapacitás 35 kt/év, a tervezett leállításig 1.590 kt alumíniumot termelt, amely az akkori éves világtermelés 5%-ának felelt meg. A kohó fennállása alatti (1952-2006) összes termelés 1.561.832 tonna volt. A leállás több mint 300 munkahely megszűnését jelentette, a 176 elektrolizáló berendezést lebontották, a 16.000 m² alapterületű kohócsarnokot más célra hasznosították.

2005. december végén, az utóipari recesszió hatására befejezte tevékenységét az öntött alumínium autóalkatrészeket gyártó Mal-MWK Kft. is.

Az alumínium félgyártmányok készítését a kohó leállása nem érintette, a termelés – vásárolt kohóalumínium és alumíniumhulladék olvasztásával – folytatódott. A kohó helyettesítésére 1,2 milliárd forintos beruházással 2006. év végére tervezték kiépíteni az új olvasztókapacitást a vásárolt alumínium megolvasztásához. A Mal Zrt. 2006 májusában létrehozta az Inotai (később INOTAL) Alumíniumfeldolgozó Kft.-t, melynek alapítása a működő üzem megvásárlása érdekében történt. A banki tárgyalások elhúzódása miatt az INOTAL Kft. ténylegesen 2007. június 1-jén vette át az üzem működtetését a Magyar Alumínium Zrt.-től. A tulajdonosi megállapodások alapján az INOTAL Kft. folytatta a Magyar Alumínium Zrt. által kifejlesztett alumíniumtermékek (huzalok, tárcsák, szalagok) gyártását.

Jelenleg az INOTAL Alumíniumfeldolgozó Zrt. továbbra is az 1952-ben alapított telephelyen, a több évtizedes alumíniumipari tapasztalat és a modern vállalatirányítási módszerek ötvözésével, valamint a folyamatosan fejlesztett berendezésekkel és eszközparkkal működik. Termékeik között villamos- és acélipari célra felhasznált durvahuzalok, aerosolos palackok és tubusok alapanyagát jelentő tárcsák, trafó-, építőipari és egyéb szalagok, számos iparágban felhasznált húzott huzalok, valamint öntészeti tömbök találhatók.

(Összeállította: Volekné Temesi Zsuzsanna)

Vegyészetünk múltja

Várpalota az 1932-től termelő Péti Nitrogénművek révén került kapcsolatba először a modern vegyészettel. Az 1950-es évek végére Várpalota a hazai vegyipar egyik fellegvára lett, ennek eredményképpen ma is itt található a Magyar Vegyészeti Múzeum (ma: Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum Vegyészeti Múzeuma).

A magyar vegyiparnak az ötvenes évek közepétől az ipari átlagnál is gyorsabb ütemű fejlesztése a régi és rossz hatásfokú üzemek szanálását tette szükségessé. Ez azzal a veszéllyel járt, hogy az új és korszerű vegyipari létesítmények építésével egyidejűleg a korábbi hazai vegyipar műszaki és tárgyi emlékei sorra megsemmisülnek. Ez adott indítékot arra, hogy az 1960-as évek elején a Nehézipari Minisztérium elhatározta a Magyar Vegyészeti Múzeum alapítását, és annak megszervezésével, majd kezelésével a Nehézvegyipari Kutató Intézetet (NEVIKI) bízta meg. Elhelyezéséhez az eredeti elképzelés szerinti, a vegyipar vagy a kémia tudomány szempontjából kiemelkedő jelentőségű műszaki emléket nem találtak. Ekkor merült fel a helyreállítás kezdeti stádiumában levő Thury-vár mint helyszín, amely Várpalotán, az akkori hazai vegyipar egyik legnagyobb vidéki centrumában (*pétfürdői, peremartoni, inotai, balatonfűzfői üzemek, veszprémi kutatóhelyek, oktatási intézmények*) feküdt. A település kedvező fekvése mellett gazdasági megfontolások is szerepet játszottak, mert így a várépület hasznosításának kérdése is megoldódott, hiszen egy költségárfordítással épülhetett újjá az értékes műemlék, ugyanakkor otthonra lelt a múzeum is (a tervezett más kulturális intézményekkel, funkciókkal együtt).

A Vegyészeti Múzeum szervezése 1961-ben kezdődött meg, és előzetes működési engedélyét – országos gyűjtőkörrel – már 1963-ban megadta a Művelődési Minisztérium. Néhány évi szervezőmunka után a múzeum 1969-ben birtokba vette a várépület addigra ideiglenesen helyreállított néhány helyiségét, ami a gyűjtés és a feldolgozás szervezett megindítását, a könyvtár elhelyezését, a tárgyi anyag raktározását és a rendszeres kiállítási tevékenység megkezdését tette lehetővé.

A múzeum elhelyezésére szolgáló mintegy 1500 m² alapterületű épületrész belső helyreállítása a negyedszázados évfordulóra szinte teljesen befejeződött. A múzeumban folyó szakmai tevékenység a további évtizedekben is mindig szorosan összefonódott az épület műemléki helyreállításának szakaszai által nyújtott működési körülményekkel. Az ipari miniszter a 112/1982. Ip. M. sz. utasításával a Magyar Vegyészeti Múzeumot jelölte ki bázismúzeumként a vegyipari műszaki emlékek gyűjtésének koordinálására, amely mind Magyarországnak, mind a közép-európai térségnek egyetlen, csak a vegyészettel foglalkozó múzeuma. A fenntartás és a működtetés költségeit tekintve alapításától 1989-ig a Nehézvegyipari Kutató Intézet osztályaként működött, és működési költségeit nagyrészt a Nehézipari Minisztérium (Ipari Minisztérium) fedezte. 1989-től egy ideig a NEVIKI

leányvállalataként működött tovább, majd 1991. január 1-jétől alapítványi formában folytatta tevékenységét. Alapítói a Magyar Vegyipari Szövetség, a Magyarországi Gyógyszergyártók Országos Szövetsége, a Magyar Vegyipari, Energiaipari és Rokon Szakmákban Dolgozók Szakszervezeti Szövetsége és a NEVIKI voltak. A Veszprém Megyei Bíróság 1998. november 17-én az alapítványi múzeumot kiemelkedően közhasznú szervezetté nyilvánította. Működési költségeit az alapítványi törzstőke kamatai, pályázati bevételek és a vegyipari vállalatok támogatásai biztosították.

2007-től komoly változások történtek az alapítványi keretek között működő múzeum életében, amely 2007. augusztus 1-jétől az Országos Műszaki Múzeum fiáléja lett. Az Országos Műszaki Múzeum és a Közlekedési Múzeum egyesülésével létrejövő Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum pedig 2009. január 1-jétől lett a Vegyészeti Múzeum fenntartója. Az eredetileg a múzeum fenntartására létrehozott alapítvány továbbra is megmaradt, most már nem fenntartóként, hanem a szakmai munka támogatására.

A múzeum feladata, hogy a vegyipar és a kémia tudomány hazai emlékeit összegyűjtse, azok megőrzését biztosítsa, és az utókor számára hozzáférhetővé tegye. Így a gyűjtés körébe tartoznak az üzemek múltjával, az alapítással, a telepengedélyezéssel, üzembe helyezéssel, a termeléssel kapcsolatos iratok, tervek, térképek, műszaki rajzok, részvények, labor- és műszaknaplók, fényképek, vállalati jelvények, bélyegzők stb. A gyűjtés természetesen kiterjed a használatból kivont és technikatörténeti

szempontból értékesebb eszközökre, gépekre, laboratóriumi felszerelésekre, modellekre, „első termék” mintákra is. A múzeum gyűjteményei az évtizedek során folyamatosan gyarapodtak.

A tárgyi gyűjtemény jelenleg több mint 11.000 db-ból, az általános ipartörténeti dokumentációs gyűjtemény 47.000 dokumentumból, a könyvtár több mint 19.000 kötetből áll. A múzeumnak fennállása ötven éve alatt 12 állandó kiállítása volt látogatható, időszaki kiállításaiiban megemlékezett a kémia-, vegyipar- és gyógyszeripar kiemelkedő eseményeiről, jeles évfordulóiról. Legnevesebb kémikusaink arcképeit a „Híres vegyészek arcképcsarnoka” című kiállításában helyezte el.

A Vegyészeti Múzeum a 2001. évtől kezdődően pedagógiai tevékenysége részeként tizenkét alkalommal szervezett nyári diáktábort a tanulóifjúság számára „Alkimista tábor” címmel. A program több elismerésben részesült, széleskörű támogatást kapott.

A Szindbád Nonprofit Kft. 2010. július 12-e és 2011. június 24-e között – európai uniós pályázaton elnyert támogatással – jelentős rekonstrukciót végzett a várépületen. Ez idő alatt a múzeum zárva tartott. Újranyitására 2013. május 10-én került sor, és ekkortól láthatják az érdeklődők a Thury-vár második emeletén a múzeum megújult, interaktív állandó kiállítását.

(Összeállította: Volekné Temesi Zsuzsanna)

Kiemelkedő művészeti csoportok

Bányász Kórus

A Bányász Kórus története 1920-ig vezethető vissza, ekkor alakult meg közel 40 fővel az Iparos Olvasókörön belül az Iparos Dalkör. Alapító karnagya Vass Gyula kántortanító volt. 1928-ban létrejött az Unió Bányász Dalkör a „Jó Szerencsét” Bányász Olvasókörön belül. A két kórus Unió Dalkör néven sokat szerepelt együtt, azonban a háború kitöréséig megőrizték önállóságukat. 1945 után sokáig nem szervezték újjá a kórusokat. 1956-ban Vass Gyula 30-40 fős létszámú férfikart szervezett a két énekkar megmaradt tagjaiból, amely 1959-től vegyeskarként működött tovább. 1961-ben vette fel a Bányász Béke Kórus nevet. 1961 júniusától karnagyváltás történt Hollós Lajos személyében, aki másfél évtizedig vezette a kórust. Ebben az időben új korszak kezdődött a dalos közösség életében: a karnagy túlnyomórészt magyar szerzők műveit tanította be, melyekkel kiemelkedhettek a kis bányászvárosok kórusainak szintjéből, országos találkozókra jártak, több hazai és külföldi szereplést, országos minősítést, rádiófelvételt tudhatott maga mögött a kar. 1962-ben a Városi Tanács Művelődési Osztálya elindította a Ney Dávid Kórus-hangversenyeket, melynek a kórus azóta is állandó résztvevője. 1975-től G. Somos Margit, a Várpalotai Zeneiskola

akkori igazgatója lett a kórus karnagya. Irányításával megváltozott az együttes arculata, a korábban elvárt munkás-, bányászdalokról inkább a klasszikus zenére tette át a hangsúlyt, egyházi művek is megjelentek a repertoárban. Vezetése alatt a kórus sokat fejlődött és az élvonalbeli kórusok közé emelkedett. 1976 júniusában a minősítő hangversenyen aranykoszorút diplomával kaptak. 1983-ban indította útjára a karácsonyi hangversenysorozatot, mely az évek során egyre nagyobb népszerűsége telt szert. 1988-ban rendezték meg első alkalommal a templomi koncertjüket. 1991-től ifj. Borbás Károly vette át a Várpalotai Bányász Kórus vezetését és folytatta elődei munkáját. A kar rendszeres résztvevője a megyei és országos fesztiváloknak, valamint több felkérést kapott operaelőadásban, szimfonikus zenekarral megszólaltatott művekben való részvételre. Irányítása alatt megerősödtek a kórus nemzetközi kapcsolatai, s e cserekapcsolatok révén számos alkalommal szerepeltek külföldön, illetve fesztiválokon léptek fel. Az ő vezetésével részesült a kórus Veszprém megye Pro Comitatu Díjában (1995), megkapta Várpalota város nívódíját (1995), Várpalota Város Emlékplakettjét (2010) és Veszprém Megye Érdemrendjét (2012). A kórus az országos minősítő rendszerben 1997-ben hangversenykórus címet nyert el, majd ezt a címét „cum laude” minősítéssel 2001-ben megvédte.

(Összeállította: Varga Zsoltné)

Bányász Fúvószenekar

Az 1920-as években néhány zenét kedvelő bányász (Héra Ferenc bányamester, Bölcs László bányatisztviselő, Halasi József lakatos, Greszler József gépész, Holler Sándor villanyszerelő, Vanyó József lakatos) bányászzenekar szervezésébe kezdett. A

megvalósulás 1929-ig váratott magára, amikor a „Jó Szerencsét Olvasókör” vezetősége a bánya dolgozóinak tagdíjából 16 fúvós hangszert tudott vásárolni. Néhány lelkes zenész önként ajánlotta fel anyagi hozzájárulását, az olvasókör pedig az egyenruhát biztosította, így a sok nehézséget legyőzve 16 taggal megalakult a zenekar. A karmester egy akkor állás nélküli zenész, Csermák Antal lett.

A zenekar fejlődésében fordulópontot jelentett az 1931-es év. Az országban sorra feloszlatták a katonazenekarokat, melyek tagjai közül sokan a várpalotai bányánál kaptak munkát és felajánlották közreműködésüket a zenekarban. Az együttes nemcsak létszámában, szakmai tudásában is gyarapodott. 1934-ben a karmesteri pálcát Tiszt Pál, a székesfehérvári Vasutas Zenekar volt karnagya vette át. Tevékenysége eredményeként 40 főt meghaladó híresebb zenekar alakult ki. Színvonalas műsoraikkal felléptek több városban pl. Székesfehérvárott és Budapesten is. Várpalotán felléptek a nagy ünnepek, évfordulók, bányászmulatságok, de temetések alkalmával is. 1941-ben Tiszt Pál betegsége miatt megvált a zenekartól. Az Olvasókör vezetősége Horváth József személyében, – aki a budapesti I. Honvéd Gyalogezred ezreddobosa, másodkarmestere volt – találta meg az utódot. Az 1943-1945 közötti időszakban szünetelt a zenekar tevékenysége.

A második világháború után a zenekar megmaradt tagjai azonnal hozzákezdtek az együttes megszervezéséhez. Az újjászervezett együttes rövidesen sikerrel tett eleget különböző meghívásoknak, felkéréseknek. Megyei és országos szereplések sora jelezte értékesebb művészeti tevékenységüket. Rádiófelvételeken,

sikeres belföldi szerepléseken vettek részt. 1966-1977 között Országos Fúvószenekari Találkozókat rendeztek Várpalotán. Az országos találkozók azóta már új helyszíneken kerülnek megrendezésre, Várpalotán 1994 óta évente megrendezik a város hagyományos fúvószenekari találkozóját, amelyen egyéb zenekarok mellett, számos bányászzenekar is részt vesz. A város partnervárosai-val (Wolfsberg, Körmöcbánya, Petrozsény, Újlak) kialakított kulturális kapcsolataiban képviselik a bányász kultúra jeles hagyományait. Az együttes az eltelt évtizedek alatt többször is megújult. Ebben a folyamatban a nyolcvanas évektől kezdődően jelentős szerepet töltött be a Városi Zeneiskola. A folyamatos utánpótlást ez az intézmény biztosította (Ossó János) és biztosítja (Hergovics János, Varga Péter zenetanárok irányításával) napjainkban is. Az elmúlt nyolc évtized alatt több, mint 100 zenész, 15 karmester tartotta életben e nagy múltú együttest. A jelenlegi tagok (mintegy 39 fő) ápolják és folytatják elődeik nemes hagyományait.

Karmesterek: Csermák József, Tisza János, Tisztl Pál, Horváth József, Hegyi Ferenc, Kardos Pál, Pethe András, Marosvölgyi

Károly, Wágner Rudolf, ifj. Farkas Tamás, Ossó János, Hergovits János, Hornyák Elek, Varga Péter.

Munkájukat több díjjal jutalmazták: Várpalotáért jelvény arany fokozat, 1950., Aranylant-díj, 1979, V. Országos Fúvószenekari minősítés aranydiploma, 1981, VI. Országos Fúvószenekari minősítés kiemelt aranydiploma, 1985., Várpalota Városért kitüntető jelvény arany fokozat, 1989., VII. Országos Fúvószenekari minősítés aranydiploma, 1989., Veszprém megye „Pro Comitatu”-díj, 1999, MSZOSZ-díj, 2009.

(Összeállította: Varga Zsoltné)

Cserregő Néptáncegyüttes

Az együttes 1985-ben alakult Szígyártó-né Szabó Mária kezdeményezésére, és az 1948-ban létrejött, de eddigre elhaló Várpalotai Bányász Táncegyüttes helyébe lépett. Elsődleges célja a magyar néptánckultúra elsajátítása és hiteles közvetítése. Művészeti tevékenységét meghatározták a koreográfusai: Lengyel László (a palotai táncélet legnagyobb egyénisége), fia Lengyel Csaba, Hortobágyi István, Hahn-Kakas István (kiváló fehérvári koreográfus) Kovács Norbert, Dobsa Tamás, Nyemcsok Pál. A tagok

közül többen profi együtteseknél táncolnak (Angyalföldi Vadrózsa, Experidance és a Duna Táncegyüttes). A csoport a magyar néptánckultúrát hazai és külföldi fesztiválokon, néptánctalálkozókon képviseli. Produkcióikkal többször jártak Olaszországban. Táncoltak Németországban, Ausztriában, Horvátországban, Romániában, Törökországban és Finnországban is, ahol 2001-ben egy profi fesztiválon három hét alatt 27 szereplésük volt. 1999 óta szervezője és résztvevője a településen rendezett nemzetközi néptánc fesztiváloknak. Az együttes kezdeményezésére indult útjára 1999-ben a népszerű és évente megrendezésre kerülő Bakony virágai néptáncverseny.

Napjainkban rendszeresen szerveznek jeles napokhoz kötődő élőzenés gyermek és felnőtt táncházakat a művelődési házban. Az együttes 4 korosztályra kiterjedően látja el a táncoktatást: óvodás, a kisiskolás (Rece fice), ifjúsági és a felnőtt (Szélrózsa). Programjukban az ország tájegységeinek táncai (hagyományos és kortárs) szerepelnek. Az egyes tánccsoportok fenntartója a Cserregő Néptáncegyüttesért Alapítvány, melynek elnöke 2011-től Forgács Zsuzsanna (2011-ig Krizsán-Szabó Mária). A tánckarvezetői tisztséget 2014-ben Stéber Zsolt tölti be.

(Összeállította: Varga Zsoltné)

Képzőművészeti értékeink

Talán a Bakony lábánál megbúvó kisváros csodálatos földrajzi környezetének inspiráló hatása lehet az okozója, hogy városunkban évtizedek óta folyamatosan virágzik a képzőművészet művelése, ugyanakkor minden bizonnyal a másik ok, „hogy mindig akadtak errefelé olyanok, akik élre álltak; csoportot szerveztek, tanítottak, kiállításokat rendeztek, képzőművészeti gyűjteményt alapítottak. Mórocz Miklós, Nagy Gyula, Lendvai József, Szelestey László, Koncz József, Tenczer Károly, Újhelyi Gábor lelkes működése nélkül aligha beszélhetnénk itt képzőművészeti hagyományról” – írta egy helyütt Mészáros Imre grafikusművész, nyugalmazott galériavezető, a Palotai Alkotók Köre vezetője, akit szintén méltán sorolhatunk a város képzőművészeti életét aktívan alakító személyiségek közé.

Ha igaz az a mondás, hogy egy város lelkét kultúrájának gazdagsága alapozza meg, akkor Várpalota az értékekben bővelkedő, gazdag települések közé tartozik. Épített öröksége, a végvári harcokat idéző grandiózus Thuryvár, az Ybl Miklós tervezte Zichy-kastély, a felsőváros kanyargós utcáiban megbúvó parasztkorok lakóházak és köztéri szobrai révén ma már sokkal inkább az „élhető” kisváros hangulatát hordozza, mint a hajdani iparvárosét, amelyet az itt megtelepedett alkotók is magukénak éreznek. A képzőművészeti kör (Palotai Alkotók Köre) adta keretek között baráti és szakmai kapcsolatokat ápoló művésztársadalom, színvonalas kiállításokat szervező, illetve az egyéni alkotói életművek állandó gyűjteményeit (hagyatékokat) gondozó kulturális intézmények és a kortárs képzőművészet sajtós „metszetét” képviselő Várpalotai

Képzőművészeti Gyűjtemény anyaga meghatározó módon járulnak hozzá a „genius loci”, a hely szellemének gazdagításához.

(Összeállította: Volekné Temesi Zsuzsanna)

Palotai Alkotók Köre

Várpalotán több évtizedes hagyománya van a képzőművészeti köröknek. Először Bányász Képzőművészeti Kör, majd Palotai Műhely néven működött, ma Palotai Alkotók Köre néven fogja össze a városban és a városkörnyéken alkotó képzőművészeket.

A Bányász Képzőművészeti Kör 1952-ben alakult az akkori Szabadság Kultúrotthonban, és működésének a későbbiekben is mindvégig a Jó Szerencsét Művelődési Központ adott otthont. Első vezetői, Nagy Gyula és Mórocz Miklós festőművészek szakmailag igényes „szabadiskolai” légkörben foglalkoztak a rajzolás, festéshez, fadaragáshoz, szobrászathoz kedvet érző fiatalokkal és felnőttekkel, akik között megtalálhatók voltak a bánya fizikai dolgozói is. 1966-tól Újhelyi Gábor festőművész-tanár vette át a kör irányítását, amely fennállásának négy évtizede alatt számos tehetséges alkotót nevelt, közülük bányászalkotók is kiemelkedtek (Navratil Antal fadaragó, Lucza Sándor, Kása András, Rumpler Imre festők). A kör tagjai közül sokan kerültek Képző- és Iparművészeti Főiskolára, pedagógiai főiskola rajz tagozatára, melynek elvégzése után művészeti területen tevékenykedtek tovább.

Az 1980-as évek végén a kulturális intézményrendszer változásai közepette a Bányász Képzőművészeti Kör működési feltételei egyre szerényebbek lettek, és a több nemzedéket felnevelő és a képzőművészet művelése felé irányító

„képzőművészeti iskola” 1992-ben meg is szűnt, azonban a városi támogatással 1986-ban létrejött Palotai Műhely folytonosságot biztosított a várpalotai képzőművészeti hagyomány továbbélésére, és lehetőséget teremtett az alkotóknak az egymástól való tanulásra, az alkotás inspirációjára és a kiállításokon való megmértetésre.

A Nagy Gyula Galéria keretében 1986-ban megalakult Palotai Műhely a városban és környékén alkotó művészeket fogta össze Mészáros Imre grafikusművész vezetésével. A kör szellemi elődjének a Bányász Képzőművészeti Kört vallotta. A Palotai Műhely 1996-ban Palotai Alkotók Köre néven szerveződött újjá, s ez időtől fogva még inkább nyitottá vált a környező településeken élő művészek csatlakozására is. Alapító tagjai: Borbás Zoltán, Erdőhádi Károly, Holányi Julianna, Lendvai István, Kása András, Kóta Dénes, Lipcsei Attila, Mészáros Imre, Molnár Mónika, Nikolausz Krisztián, Keserű Soós Tamás, Pásztor János és Tatár Antal.

A Palotai Alkotók Köre nem hivatalosan bejegyzett művészeti társaság, inkább baráti csoport, melyet a rendszeres közös kiállítások, valamint a tagok részéről egymás törekvései iránt megnyilvánuló szimpátia és figyelem tart össze. Kétévente ismétlődő kollektív kiállításuk olyan kohéziós erő, amely a közösséget újra és újra megerősítve szolgálja annak hatékony működését. A PAK tagjai segítik egymást a szakmai és bemutatkozó munkákban, egyéni kiállítások megrendezésében is. Létezése és működése több évtizeden keresztül a Nagy Gyula Galériához kötődött, melynek művészeti vezetője, Mészáros Imre grafikusművész a kör „gondozójaként” tevékeny, aktív egyéni segítséssel fedezett fel tehetséges alkotókat és vezette be őket a helyi művészeti életbe.

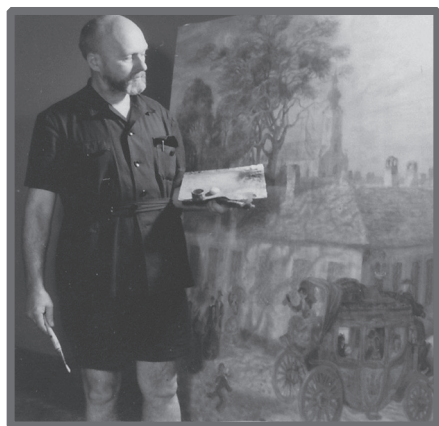
A Palotai Alkotók Köre néhány emlékezetes tematikus kiállítása a közelmúltból: 1996-ban a Millecentenárium tiszteletére, 1998-ban Ezredvég címmel, a 2004. évi Palotai őszi tárlat, 2006-ban "Hommage à Bartók", 2013-ban a „25 éves a Palotai Alkotók Köre” című kiállítás.

A Palotai Alkotók Köre eddigi fennállásának negyedszázada alatt sokszínű művészi látásmódot, témavilágot, stílusirányzatokat, valamint különféle művészeti technikákat, műfajokat képviselő alkotókat fogadott be tagjai közé, illetve hívott meg kiállításai résztvevőiként, akik tevékenységükkel gazdagították a helyi képzőművészeti életet: dr. Bányai Erzsébet, Baranyai Bence, Baranyai Ferenc, Bellovits Jenő, Borbás Zoltán, Bubits István, Czító József, Csányi Zoltán, Csontos Katalin, Dinnyés Mariann, E. Kisházi Rozália, Erdőháti Károly, dr. Erdész Károly, Farkas István, Farkas György, Frisch Gyula, Györffyné Volek Zsuzsanna, Holányi Julianna, Horváth Marianna, Hufnágel Erika, Károlyi Józsefné, Katona Csaba, Kása András, Kerpel Péter, Keserű Soós Tamás, Kiss Sára, dr. Kollányi András, Kóta Dénes, Lendvai István, Lipcsei Attila, Lucza Sándor, Lugosy Endre, Magyar Tamás, Mészáros Imre, Mészáros Imréné Lendvai Katalin, Molnár Mónika, Mónos Jenő, Nagy Carmen, Nagy Gábor, Nagy József, Navratil Antal, Németh Árpád, Nesó Sándor, Nikolausz Krisztián, Novák József, Öveges Ernő, Pál Viktória, Papp János, Pásztor János, Rába Judit, Rákócziné Kiss Sára, Rumpler Imre, Saller Endre, Sáska Tibor, Somogyi László, Szabó László, Szabóné Szilágyi Mária, Szakmáry Ilona, Szalai Béla, Szelestey László, Szép Ilona, Takács Kecskés Ilona, Tatár Antal, Tóth Árpád Béla, Újhelyi Gábor, Vámos Sándor.

(Összeállította: Volekné Temesi Zsuzsanna)

Szabó Vladimír és várpalotai pannói

Szabó Vladimír már kora gyermekkorában kapcsolatba került a rajzzal, hiszen apja, id. Szabó Vladimír rajztanár, Székely Bertalan tanítványa volt. 1924-ben felvételizett a Képzőművészeti Főiskolára, ahol Csók István, Rudnay Gyula és Vaszary János voltak a mesterei. Képzőművészeti tanulmányait 1926-ban megszakította, és az orvostudományi egyetemre járt, ahol az izmok működési mechanizmusát tanulmányozta. 1930–1934-ben római ösztöndíjas volt, 1933-ban megkapta a Szinyei Társaság grafikai díját. 1935-től 1937-ig Benhard Ágost osztályában folytatta főiskolai tanulmányait. Szabó Vladimír rajztudása szinte kikövetelte, hogy illusztrátorként is foglalkoztassák. A könyvek illusztrálása egész pályáján végigkísérte (Krúdy Gyula, Tersánszky Józsi Jenő). Rendszeresen részt vett országos festészeti és grafikai tárlatokon, de önálló kiállítása hosszú időn át nem volt. 1953-ban és 1954-ben Munkácsy-díjat kapott. 1959-től 1961-ig franciaországi tanulmányúton vett részt. 1974-ben Érdemes, 1980-ban Kiváló

művészi címmel tüntették ki. Munkássága második felére egyre inkább a grafika volt a jellemző. A festő 1991-ben hunyt el. Műveit számos múzeum és képtár őrzi (Magyar Nemzeti Múzeum, Szépművészeti Múzeum, debreceni Déry Múzeum, pécsi Janus Pannonius Múzeum, Váci Múzeum Modern Művészeti Gyűjtemény, miskolci Herman Ottó Múzeum, római Modern Képtár), de sok alkotása található meg magángyűjteményekben is. Festményeire az álomszerű, sejtelmes, gyöngyházfénybe burkolt alakok és színvilág a jellemző. Műveiben szívesen és gyakran ábrázolta a történelem, a kisvárosi-falusi élet, a régi életformák nyújtotta témákat. Várpalota Képző- és Iparművészeti Gyűjteménye hat db nagyméretű pannóját őrzi: a Hunyadi-címer, a Vadászó társaság, A postakocsi Várpalotán, a Szórakozó fiatalok, a Vásár a várfal tövében és a Thury György párviadala című alkotást. A város helytörténetéhez – a várhoz, Mátyás királyhoz, Thury Györgyhez, valamint Krúdy Gyula Vörös postakocsi című regényének témájához kötődő műveket 1956-ban Schmidt Ferencné, a Várpalotai Vendéglátó Vállalat főkönyvelője rendelte meg az elismert művésztől. A művek fehér stukkó keretben a Palota Szálló presszójának falát díszítették, amelyeket maga a Mester is megtekintett a helyszínen. Sajnos a presszó erősen füstös környezete nem tett jót az alkotásoknak, ezért Pétfürdőre kerültek a művek, majd a 70-es évek végén Koncz József, a Városi Tanács Művelődési Osztályának munkatársa a Zrínyi Ilona Általános Iskolában (a mai Nepomuki Szent János Római Katolikus Általános Iskola) helyeztette el az alkotásokat. A művek

idővel az iskola pincéjébe kerültek, ahol a 80-as évekre a kedvezőtlen klímájú tárolási körülmények miatt súlyosan megromlottak, megfakultak, a festék több helyen hiányzott az alkotásokról. Az 1986-ban alapított Nagy Gyula Galéria munkatársai – Sárváriné Rieder Zsuzsa igazgató és Mészáros Imre grafikusművész – számba vették, rendszerezték és katalogizálták a város képzőművészeti gyűjteményét, köztük a Szabó Vladimir pannókat is, és megtették az első lépéseket a művek helyreállítása érdekében. A 90-es évek végén a Magyar Nemzeti Galéria munkatársai, Gippert László főrestaurátor és Pócs Judit restaurátor bevonásával megkezdődött a pannók restaurálása. A helyreállított pannókat 2002-ben állították ki a Nagy Gyula Galériában, 2003-ban a Thury-vár középkori palotarészében, míg 2008-ban rövid időszakra a Corvin termet dekorálták két pannóval. Napjainkban a vár impozáns Rendezvénytermében leltek végleges otthonra.

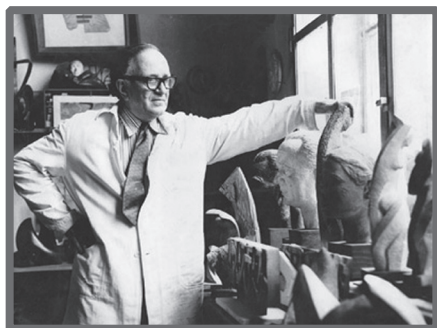
(Összeállította: Sárváriné Rieder Zsuzsanna)

Matzon Frigyes életműve

1909. február 9-én született Irsán. Édesapja jegyző volt, a család hosszú ideig Ráckevén élt. Már gyermekkorában kiderült rajzi tehetsége, ezért szülei – sok áldozatot vállalva – taníttatták. A Képzőművészeti Főiskolán Sikló Ferenc volt a mestere, tőle tanulta a szobor akadémikus pontosságát, a mű ritmusát. 1936-38 között tanársegéd Sidló mellett. Továbbképzését, magára találását jelentette az 1938-as római ösztöndíj, ahol megismerkedett évezredek téralkotásával, a szobor és az építészet egységével. Már legkorábbi műveiben is felvetődnek a szobrászat konstruktív alkalmazásának

lehetőségei. Első szobrait és érmeit a tiszta fogalmazás, a sallangtalan és magabiztos felületkezelés jellemzi. Hagyomány és korszerűség ötvöződik alkotásaiban – a klasszicizmus magyar és külföldi mintái és a kubizmus sajátos egysége –, amelyet úgy is nevezhetnénk, mint a klasszikus formára szelidített expresszív kubizmus. Fiatalon példaképévé váltak Mestrovic művei, főként mauzóleumai, az architektúrába szervesen beépülő, gazdag invenciójú, erőteljesen expresszív plasztikai megoldásukkal. 1932-ben Nemes Marcell-díjban részesült, 1937-ben a Céhbeliek aranyérmét, majd 1938-ban Wolfner Gyula díjat, a Magyar Képzőművészeti Főiskola kitüntető érmét és Budapest Székesfőváros nagydíját kapta meg. 1938-45 között megszakításokkal Rómában dolgozott, 1938-39 és 1941-42 között római ösztöndíjas. 1940-ben a Szinyei Társaság díjában részesült. 1942-ben részt vett a Velencei Biennálén. A második világháború azonban egy időre megakasztotta művészetének kibontakozását, 1945-47 között hadifogoly volt az ausztriai Mollnban. 1947-és 1953 között műszaki rajzoló-szerkesztőként dolgozott az Építéstudományi Intézetnél, majd a Földmérő és Talajvizsgáló Intézetnél. Ez az évekig tartó tervező munka közvetlen, élő kapcsolatba hozta az építészettel, és megérlelte benne az elhatározást, hogy a modern építészet forradalmian átalakult stílusával rokon plasztikát teremtsen, amely leegyszerűsített, de elvontságában fokozottan kifejező legyen. 1953-ban kinevezték a Képző- és Iparművészeti Gimnázium tanárává, és ez megteremtette számára a nyugodt alkotómunka lehetőségét, majd a hosszú kerülő után visszatért a szobrászművészethez. Művészetének alapjául a realizmust, a természet közvetlen szemléletét tette, azonban

erről az alapról elindulva fokról-fokra, összevonással, formaelhagyásokkal, a természet vonalainak kihangsúlyozásával, a test tömegeinek, formáinak kontúrokra és síkokra bontásával az ábrázolásnak mintegy sűrített lényegét adta. 1974-ig a gimnázium tanára és az ELTE vendégelőadója volt Vayer Lajos mellett. 1965-80 között a Magyar Néphadsereg Képzőművészeti Alkotóköreinek vezetője. 1967-ben Eötvös József-emlékéremmel tüntették ki.

Matzon Frigyes felismerte és magáévá tette a modern művészet útkeresésének eredményeit, ezért az életmű delén készített plasztikus etűdjeiben megjelenik az absztrakció, az értelmes és felfogható jelszobrászat, ahol a hajdani klasszikus formanyelv tanulságait is messzemenően felhasználta a fokozott elvonatkoztatásban, ezért ezen alkotásai is követhetők a vizuális öröm szintjén. A Matzon-életművet áttekintve megállapíthatjuk, hogy munkásságát hallatlan tudatos alkotói törekvés, következetes szobrászati építkezés vezérelte. Ez az alkotói ív végigkövethető a korai, természetelvi alakformálásoktól és portréktól indulva a kubisztikus formarendbe foglalt egy- és kétalakos plasztikáig, majd a konstruktív, elvont kompozícióig.

„A Matzon-szobor akadémikus tudáson, római iskolázottságon, költői frissességen, kubisztikus tömörítésen, absztrakt fogalmazáson, ezen összetevők szabad arányain alapul és szárnyal. ... Konstruktív költészet ez, szoborba lépő gondolat és architektúra, eszmével dústított tér” – írta róla 1986-ban Losonci Miklós, életművének a várpalotai Nagy Gyula Galériában való elhelyezése és az emlékkiállítás megnyitása kapcsán megjelent monográfiájában.

Művészetében a gipszek, terrakották, famunkák, porcelánok, rézlemezek és bronzok mellett a kőnek volt prioritása. Munkássága a hagyományos kispasztika-műformában bontakozott ki: életművében visszatérő műtípus a női akt, a torzó, az önálló emberalak, vagy a párosan álló, ülő, támaszkodó, fekvő figura és a portré. Közterti alkotásai Budapesten. Kaposváron és Szegeden láthatók, művei székesfehérvári, pécsi, győri, budapesti múzeumokban ill. közgyűjteményben is megtekinthetők.

A várpalotai közönség 1983-ban találkozhatott alkotásaival az Ifjúsági- és Úttörőház nagytermében, ahol Szelestey László festőművésszel együtt állított ki. 1986-ban életművét Várpalotának adományozta, a 130 alkotásból álló gyűjtemény a Nagy Gyula Galériában került elhelyezésre, melyet az I. Várpalotai Napok alkalmából rendezett állandó kiállításon mutattak be a szervezők. 1987 májusában a felújított Városi Képzőművészeti Gyűjtemény és az átrendezett Matzon-gyűjtemény új válogatással fogadta az érdeklődőket a Nagy Gyula Galériában. A Matzon-gyűjtemény évek múltán Ákos fia grafikai anyagával egészült ki. 1996 júliusában Matzon Ákos és Matzon Frigyes alkotásait közös időszaki kiállítás keretében tekinthették meg a látogatók a

Nagy Gyula Galériában. 2009-ben Matzon Frigyes születésének 100. évfordulója alkalmából emléknapot és időszaki emlékkiállítást rendeztek kispasztikaiból a Jó Szerencsét Művelődési Központ Szíj Rezső kamaratermében, melyet szakmai előadások egészítettek ki. 2012 februárjától a Matzon-gyűjtemény a Thury-várban lelt új otthonra, s az anyag egy részét állandó kiállítás mutatja be a vár kápolnájában „A klasszicizmustól a kubizmusig” címmel.

Habár pályája együtt indult Kerényi Imrével, képességeinél kisebb lehetőségeket kapott, mint Kerényi nemzedéke, ezért a jelenkor adóssága életműve marandóságának számbavétele és a szélesebb közönséghez való eljuttatása, melyben Várpalota nagy szerepet vállalt azzal, hogy 1986-ban állandó gyűjteménye létesült. Matzon Frigyes életművével komoly értékű gyűjtemény van a város kezében, mely életműszervesen illeszkedik a modern magyar progresszív szobrászat folyamatába.

(Összeállította: Volekné Temesi Zsuzsanna)

Nagy Gyula életműve

1922. augusztus 9-én született Várpalotán sokgyermekes családban, parasztmunkás-bányász környezetben. Szerény körülmények között nőtt fel. Édesanyját korán elveszítette, a nagy család eltartásához hamarosan neki is kényeret kellett keresnie, ezért tizenkét éves korában inasnak állt. Gyerekkorától folyton rajzolt, festett; művészi hajlamait tanítója, Benkő Béla ismerte fel és az ő biztatására pályázott 1941-ben a Képzőművészeti Főiskolára, ahová egyhangúlag felvették. 1941-től 1948-ig – tanulmányai idején – mind Várpalota községtől, mind a bánya dolgozóitól anyagi támogatást kapott. Még nem volt egészen húsz esztendő, s

amikor főiskolásként az első nemzetközi elismerését megszerezte: Firenze város díját, amellyel egyéves olaszországi ösztöndíjat nyert. Ennek eredményeként az 1942-43-as tanévet az ottani akadémián tölthette. Első kiállítását mint a firenzei Accademia delle Belle Arti növendéke rendezte a Palazzo Strozzi-ban, részben hazai, részben itáliai új benyomásaiból született munkáiból. Festői fejlődésében kitörölhetetlen nyomot hagyott a termékeny firenzei esztendő, a reneszánsz művészet értékeivel való találkozás, Itália ígérete, amely később is mindig visszavonzotta. Itthoni mestere először Burghardt Rezső volt a főiskolán, akinek természetelvű festői felfogása, a látvány szépségéből kiinduló alkotásmódja követésre készítette. Művészetének alakulására érzékenyen hatott Szőnyi István elmélyült tájszeretete és festészetének lírai színharmoníája is. Tanulmányai végeztével aránylag korán kiérlelte egyéni festői előadómódját, sajátos kifejezőerejét.

Várpalotán telepedett le, haláláig itt élt. Nem csábította el a főváros vonzereje akkor sem, amikor a Képző- és Iparművész Szövetség Festőszakosztályának titkári teendőit látta el. Szakmai és társadalmi megbecsültségét jelzi, hogy a Veszprém megyei Területi Képzőművészeti Csoport vezetőjévé, illetve Várpalota tanácsstagjává választották. Erős, elszakíthatatlan szálakkal kötődött emberileg,

művészileg is ehhez a tájhoz, a bányászok, munkások küzdelmes életéhez. Alkotó munkájában Veszprém megye meggyorsult iparosodásának, a bányászat tájalkításának, a bányászok, üzemek életének ábrázolását is kötelességének érezte. A munkáit átható belső érzelmi fűtöttség tette elhithető erejűvé, szenvedélyesebbé műveit és különböztette meg az ötvenes évek elejének szocialista realista munkásábrázolásaitól. Nem felejtette el, hogy főiskolai tanulmányai idején a várpalotai bányászok segítettek, 1946-tól fizetésük egy ezrelékét ajánlva fel tanulmányai befejezéséhez.

A Bakony nyúlványainál elterülő Várpalota – mint rohamosan fejlődő iparváros – vált tájképfestészetének központi témájává. Környékét, kopár-sziklás vidékét és városszéli házaikat, a felsőváros falusias jellegét is megörökítette, sohasem fényképszerű, leegyszerűsítő jelleggel, hanem a tájrészletben az egész vidék karakterét sűrítve. Új szint, új témát jelentett számára élete utolsó évtizedében a Balaton. Alsóörsi szőlőhegyi műtermében kora tavasztól késő ősziig szívta magába az elé táruló mediterrán jellegű táj látványát, melynek szépségei oldott színekben jelennek meg képein. Lírai hangvételű vagy drámai erejű várpalotai, alsóörsi tájai, itáliai városképei, dinamikus üzemi ábrázolásai mellett igen kedvelt műfaja volt egész életében a portré, melyekben kitűnő karakterizáló érzékkel örökítette meg portréalanyait.

Festői irányának mindvégig a realizmust, a valóság hű visszaadását tekintette. Amit a legnemesebb nemzeti tradíciókból, főként a nagybányai hagyományokból magáévá tett és formailag a saját nyelvére fordított, azt oldott festőiséggel, vizlátos formaadással, dinamikus megjelénítéssel

tette egyénivé. Műveinek festői erejét nem az újdonság adja, hanem „a hagyomány hamvas hitele” – állapította meg találóan Szij Rezső. Művészi fejlődése során korábbi nyugodtabb, természetelvű, anyagszerű festői technikáját az expresszív, széles ecsetkezelés váltotta fel. A részletek elhagyásával a táj és a tér nagy kivágásait komponálta képpé. A képek hatását szerkesztettségük sajátos rejtettsége, a tárgyak és alakok színekkel való elemezhetetlen kapcsolata emeli a primér látvány fölé.

Fáradhatatlanul dolgozott, minden országos tárlaton részt vett, számos csoportkiállításon szerepelt, ezenkívül Budapesten, Veszprémben, Várpalotán, valamint 1958-ban Firenzében egyéni kiállítást rendezett. Díjakat nyert a tájképfestészetet és az üzemi életet ábrázoló pályázatokon, érdemei elismeréséül 1963-ban Egry József-díjjal tüntették ki. Ugyancsak 1963-ban rangos kiállításon szerepelt a Széntér című festménye. Legjelentősebb hazai kiállításai: 1955-ben Bényi Lászlóval közös kiállítása a Csók Galériában; 1963-ban a Veszprémi Képcsarnok rendezett számára gyűjteményes kiállítást; 1965 áprilisában a Fényes Adolf teremben mutatta be műveit, majd 1965. novemberben a Veszprémi Képcsarnokban állította ki legújabb alkotásait, és ebből az alkalomból jelent meg Szij Rezső könyve Nagy Gyuláról.

1966. március 19-én halt meg Várpalotán, hamvai az alsóvárosi római katolikus temetőben pihennek. 1976-ban a Magyar Nemzeti Galéria és a Bakonyi Múzeum emlékkiállítással adózott művészetének. Halála óta szülővárosában is több alkalommal rendeztek műveiből gyűjteményes kiállítást, ahol ismételten találkozhattak életműve értékeivel az

érdeklődők. A Jó Szerencsét Művelődési Központban 1966 júniusában már emlékkiállítással adóztak munkásságának, 1970-ben a város „felszabadulásának” 25. évfordulója alkalmából rendeztek műveiből kiállítást, 1996-ban halálának 30. évfordulója adott ismét apropót művészetének tisztelői számára egy újabb emlékkiállítás megszervezésére a Jó Szerencsét Művelődési Központban. 1998-ban pedig ipari témájú alkotásaiból láthatnak tematikus kiállítást az érdeklődők a XIII. Várpalotai Napok alkalmából szintén a művelődési központban. 2002-ben születésének 80. évfordulója alkalmából a Faller Jenő Szakképző Iskolában találtak ismét otthonra képei egy időszakos kiállítás erejéig, abban az intézményben, amelyhez Nagy Gyula is szorosan kötődött.

Halálának 30. évfordulója alkalmából 1986-ban vette fel nevét a zsinagóga épületében kialakított képzőművészeti galéria (Nagy Gyula Galéria), amelyben két alkalommal rendeztek reprezentatív emlékkiállítást munkásságáról (1988, 2012).

(Összeállította: *Volekné Temesi Zsuzsanna*)

Mórocz Miklós életműve

Az ízig-vérig várpalotai festőművész 1890. augusztus 13-án született Várpalotán.

Az Iparművészeti Főiskolán Újváry Ignác tanítványaként tanult. Kivándorolt Amerikába, ahol templomi freskókat restaurált. Végül 1917-ben hazatért, és 1920. július 22-én házasodott meg Várpalotán. Az anyakönyvi bejegyzésben foglalkozásaként „festő” volt feltüntetve. 1923-ban volt az első kiállítása a Múcsarnokban. Ezt követően gyakran szerepelt a Nemzeti Szalonban és más országos tárlatokon, valamint Veszprém

megyei kiállításokon, pl. 1964-ben a Fejér és Veszprém megyei művészek közös inotai kiállításán, valamint a Veszprém megyei képzőművészek VI. őszi tárlatán. Főleg tájképeket festett, leginkább az uralkodó, de azért igényesebb ízlésnek megfelelő naturalista felfogásban. Munkásságában érezhetőek a nagybányai festőiskola hagyományai.

Az Iparrajziskolában tanult, és már fiatalon kiállított a Műcsarnokban. Utána is gyakran szerepelt országos és megyei kiállításokon. Különösen sokat tett Várpalota ifjúságának képzőművészeti neveléséért, hiszen – Nagy Gyulával karöltve – vezette azt a Bányász Képzőművészeti Kört 1954-től, amelyből olyan jeles festőművészek kerültek ki, mint Tatár Antal vagy Kása András.

Munkásságát 1965-ben a Szocialista Kultúráért-kitüntetéssel, majd 1970-ben „Veszprém Megyéért” kitüntető jelvény arany fokozatával ismerték el. Várpalotán hunyt el 1970. szeptember 16-án.

Szelestey László életműve

Szelestey László Tüskeváron született 1939. december 17-én, középiskoláit Pápán, Szegeden pedig a Pedagógiai Főiskolát végezte. Középiskolásként A. Tóth Sándor szakkörében festett és rajzolt. 1963-ban a szegedi főiskolán szerzett oklevelet, tanárai Buday Lajos, Major Jenő, Fischer Ernő és Vinkler László voltak. Ugyanebben az évben került Várpalotára, ahol a gimnázium rajztanára lett.

Első várpalotai kiállítását a Jó Szerencsét Művelődési Házban 1964-ben rendezték: ahol főleg konstruktív és impresszionisztikus modorban készült táj- és utcaképeket mutatott be néhányalakos kompozíció és portré társaságában. Későbbi képein fölszabadult az expresszivitás szélsőségei alól, a részletek szervezesebben, a színek harmonikusan építik a képet és fejezik ki a művész mondanivalóját, ami tartalmi és festői tekintetben is elmélyültebb lett. A teret bátrabban rendezte saját elképzelései szerint, a szerkezet s a tónusok hangsúlyozása sohasem vált egyoldalúvá, mint számos kortársánál. Műveit főként a sötét színek és a fehér párbeszéde, a barokk alkotások fény-árnyék hatásaira emlékeztető eleven játéka teszi izgalmassá. A Képzőművészeti Alapnak 1967-től volt tagja. Festészetére Kohán György volt nagy hatással. Bár a Bakony festőjének vallotta magát, a Balaton és a Bakony táji és emberi szépségeit is bemutatta munkáival. Sok egyéni és csoportos kiállításon szerepeltek alkotásai, többek között a megyei képzőművészek 1964. és 1965. évi őszi tárlatán, és a pedagógus képzőművészek IV. országos kiállításán. Művei várpalotai és Veszprém megyei gyűjteményekben

találhatók meg. Várpalotán halt meg 1991. július 9-én. A „Szelestey László Nívódíj” őrzi emlékét.

Bíró Antal életműve

Bíró Antal festő- és grafikusművész (Pozsony, 1907. április 21. – Székesfehérvár, 1990. szeptember 12.) gyermekéveit és hentesinasi tanuló éveit 1910-22 között Várpalotán töltötte. Tizenhat évesen indult el világot látni, megfordult a Dunántúlon, Erdélyben és a Felvidéken. Fiatalon Bécsben árnyképrajzolásból élt. Járt Finnországban 1923-ban, 1928-39 között Párizsban „Bir” néven karikatúristaként kereste kenyerét. A Montparnasse-negyedben lakott, 1932-től a Grande Chaumière Akadémián tanult festeni. Csak idősebb korában telepedett meg 1964-90 között a franciaországi Mentonban, ahol a Côte d'Azur festőjeként szerzett nevet magának. Közben többször is megjárta Észak-Afrikát, Európa és Amerika nagyobb városait, számtalan helyen dolgozott, tanított és kiállította műveit. Tehetségét Koffán Károly Párizsban fedezte fel, és az ő ajánlására kezdett el tanulni 1940-től a Budapesti Képzőművészeti Főiskolán Szőnyi István és Varga N. Lajos irányításával. 1944-ben a főiskolások egy avantgárd csoportjával a

Gömör megyei Vámosbalogon létrehozott művésztelepen dolgozott. 1946-ban az Új Holdban jelentek meg rajzai. Még ebben az évben, 1946-ban ösztöndíjjal Rómába ment, majd kétévi ott tartózkodás után Svédországba került, ahol megnősült. 1949-ben egy svéd kisváros, Kinna festőiskolájában tanított. 1950-ben a borasi Konsthalléban állított ki, és még ugyanabban az évben visszatért a Montparnasse-ra.

A Körömdi Galériában 1993-ban került sor arra a teljes életművet magában foglaló posztumusz kiállításra, melyen nemcsak korai, magyarországi műveit mutatták be, hanem a lírai absztrakt stílusban készült, Magyarországon és Svédországban őrzött képei is.

Alkotásait számos magángyűjtemény, valamint a Magyar Nemzeti Galéria, a mentoni Musée des BeauxArts, a La Jolla Art Center, a jeruzsálemi Bezalel National Art Museum, a tel-avivi Modern Museum of Art és a Helena Rubinstein Pavilion for Contemporary Art őrzi.

Festményeinek jellemzői a fény és a szín. Képei sosem veszítik el kapcsolatukat a természettel. Több száz

művet adományozott a Várpalotai Képzőművészeti Gyűjteménynek. Sírja a várpalotai alsóvárosi temetőben van.

Újhelyi Gábor

Újhelyi Gábor (Balatonfüred, 1925. június 1. – 2005. március 7.) a Thuri György Gimnázium tanára, festőművész, Várpalota díszpolgára.

Az elemi, polgári iskola elvégzése után a Pápai Tanítóképzőben folytatta tanulmányait. 1944 nyaratól katona (diák munkaszolgálatos), majd 1948-ig hadifogoly volt. Tanítói pályafutását Pétfürdőn kezdte 1950-ben. 1952-ben megnősült, 3 gyermeke született: Etelka, Gábor és Béla. 1953-ban orosz szakos tanári diplomát szerzett. Veszprémben rendezte első önálló kiállítását 1958-ban. 1962-ben kapta meg rajz szaktanári oklevelét. 1967-től nyugdíjba menetelig a Thuri

György Gimnázium tanáraként vezette a rajz tagozatot és megyei szakfelügyelőként dolgozott. A művelődési házban hosszú

éveken át a Képzőművészeti Kört vezette és irányította a városban alkotó fiatalokat. Megalakulása óta tagja volt a megyei képzőművészeti csoportnak, s majd minden megyei tárlaton szerepelt. Közben állandóan alkotott, rendszeresen részt vett országos tárlatokon is. Utcarészletek, ódon házak, patakpartok, háztömegek fölé magasodó ócska kémények éppúgy megragadták figyelmét, mint a füredi Balatonpart, a víz színjátéka, a halászkövek munkája, vagy a pétfürdői kőbánya, és a környék változó táji szépségei.

Munkássága elismeréseként több kitüntetésben részesült: 1970-ben Veszprém Megyéért arany fokozat, 1976-ban Vajda Péter-díj, 1979-ben TIT Aranykoszorús Jelvény, 1984-ben Szocialista Kultúráért, 1986-ban Várpalota Városért, 1988-ban Veszprém Megye Művészeti Díja, 1994-ben Várpalota Város Díszpolgára.

Neves személyiségeink életútja

Kont Miklós

Kont Miklós nádor (? – 1367. április vége) Tót Lőrinc főzászlótartó, tárnokmester és szlavón bán fia, (apja a „Tót” ragadványnevet szlavóniai (tótországi) birtokai után kapta), az Újlaki család őse, I. (Nagy) Lajos király udvari lovagja és diplomatája. A különböző ispáni címek mellett 1337-48 között a királyi aula tagja, 1345-51 között pozsonyi ispán és tárnokmester. 1347-ben Garai János veszprémi püspökkel együtt készítették elő I. (Nagy) Lajos itáliai útját. 1351. XII. 6.–1356. III. 21 között erdélyi vajda, illetve 1356. III. 21–1367. IV. 7. között nádori tisztséget töltött be.

A II. nápolyi hadjáratban fivérével,

Bertalannal együtt kísérte el I. Lajost. Aversa 1350. VI. 30. – VIII. 3. közt zajló ostroma után, melyben Lajos király is megsebesült, tárgyalások és némi alkudozás útján megszerezte a várost. Kieystut litván fejedelemmel vezette a béketárgyalásokat, ennek esküszegése után békét kötött. 1356-ban a velencei hadjáratban több győztes csatát vezetett. A brünni fegyverszünet után, 1362 nyarán IV. Károly német-római császárral tárgyalta.

Ő alapította a csatkai pálos kolostort, és ő Palota település névadó épületének, a vár elődjének megépíttetője.

Keszi Balázs

Keszi Balázs az Újlaki család tisztségviselője volt, egy 1409. március 5-én kelt oklevél bizonyítja, hogy ő volt egy személyben Bátorokó várnagya és Palota udvarbírája. Ma utcanév őrzi emlékét.

Újlaki Miklós

Újlaki Miklós (1410 körül – 1477) Kont Miklós dédunokája, Castrum Palota (vagyis a palotai vár) építtetője, a XV. század legnagyobb oligarchája, Mátyás király engedélyével bosnyák király, Corvin János keresztapja, 1426-ban örökölte Bátorokó várat a hozzá tartozó uradalommal.

Újlaki László macsói bán fiaként született 1410 körül. Testvérbátyja, Újlaki István halála (1430) után a teljes Újlaki-vagyon rá szállt. 1438-ban macsói bán lett, minek következtében az övé lett Bács, Baranya, Bodrog, Szerém, Tolna és Valkó megyék örökös főispánsága is. Az Albert király 1439-ben bekövetkezett halála utáni kialakult helyzetben Újlaki Miklós először a csecsemőkirály, V. László oldalára állt. Ezt László anyja, Luxemburgi Erzsébet

királyné Újlaki fiának lovaggá üttetésével jutalmazta.

Újlaki azonban hamarosan I. Ulászlóhoz pártolt, ehhez az időszakhoz köthető Hunyadi Jánossal kötött szoros barátsága is. A bátaszéki győzelem után Ulászló mindkettejüket erdélyi vajdává és temesi ispánná léptette elő. Újlaki a vajdai tisztséget 1441–1458-ig, majd 1459–1465-ig viselte.

Miután I. Ulászló az 1444-es várnai csatában elesett, 1445-ben az ország hét főkapitánya közé beválasztották őt is, aminek következtében jelentős hatalomra

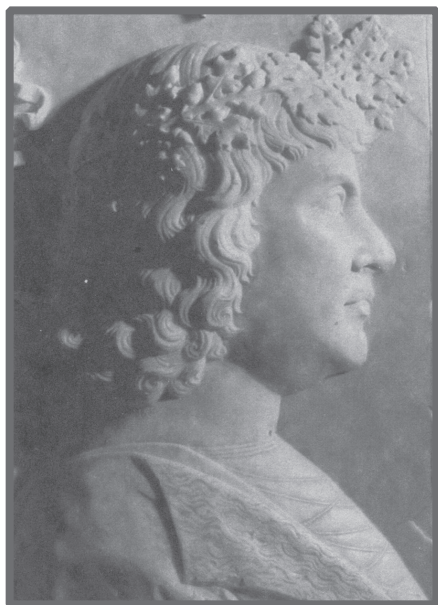
tett szert, s nagymértékben tudta növelni birtokait. Ekkoriban – egyes történelmi értelmezések szerint – egy önálló dunántúli fejedelemséget szeretett volna kialakítani Palota központtal.

Eleinte Hunyadival együtt harcolt a török ellen. 1450-ben ligát kötött Hunyadi kormányzóval és Garai László nádorral. 1453-ban viszont Hunyadi ellen fordult, és Cillei Ulrikkal, valamint Garai nádorral lépett szövetségre. Ezt a szövetséget 1455-ben megújították. Ekkoriban már nem vett részt a törökellenes harcokban. 1457-ben tagja volt a Hunyadi Lászlót halálra ítéelő bíróságnak. Ugyanebben az évben Giskra Jánossal együtt főkapitánya lett a Szilágyi Mihály ellen indított hadjáratnak. 1457-től 1473-ig szlavón bán lett egy személyben, majd 1466 és 1469 között Tűz Jánossal és Vitovec Jánossal együtt. V. László halála után egy időre visszavonult az országos politikától. Mátyást 1458 elején királlyá választották, de a főurak hamarosan elégedetlenkedni kezdtek. Ekkor Újlaki újra színe lépett, és 1458 júliusában szövetségre lépett Garai nádorral és Szilágyi Mihály kormányzóval. Amikor Mátyás elfogatta Szilágyit, Újlaki lett a lázadók vezére. A pártütők 1459-ben felajánlották a koronát III. Frigyes császárnak. Mátyás azonban győzött, Újlaki 1459 júliusában meghódolni kényszerült a királynak. Tisztségeit ugyan visszakapta, de befolyása nagyon lecsökkent. 1465-ben Mátyás leváltotta erdélyi vajdai tisztségéből, majd kinevezte ozorai bánnak. Az 1471-es Vitéz János nevével jelzett összeesküvésben már Mátyást segítette, ezért 1471-ben adományul kapta Boszniának a töröktől visszafoglalt északi részét, vele a bosnyák királyi címet. 1472 májusában Budán koronázták bosnyák királlyá. Jajcán királyi udvartartást rendezett be, Raguzához követségeket küldött, saját pénzt veretett.

Azt az álmát, hogy a szlavóniai, macsói bánóság és Bosznia egyesítésével nagyobb családi királyságot hozzon létre, Mátyás király azzal törte le, hogy 1473-ban elvette tőle a szlavón báni tisztséget. Újlaki Miklós 1477 áprilisa és novembere között halt meg. Újlakon temették el.

I. Mátyás magyar király

Hunyadi Mátyás (Kolozsvár, 1443. február 23. – Bécs, 1490. április 6.) a Magyar Királyság egyik legnagyobb uralkodója, a palotai hagyomány szerint feleségével és udvarával gyakran megfordult Palota várában. A környéken rengeteg mondával, legendával, mesével őrizte meg a nép az igazságos melléknevet kiérdemlő királyunk emlékét. Ennek írott nyoma jelenlegi ismereteink szerint nincsen, de mivel a környék ura, Újlaki Miklós, majd annak fia, Lőrinc – keresztkomaság illetve -szülőség révén – családi kapcsolatban állt a királlyal, aligha valószínű, hogy csak az egyszerű nép mendemondája lenne Mátyás palotai kötődése.

II. Ulászló magyar király

II. Ulászló, lengyelül Władysław Jagiellończyk (Krakkó, 1456. március 1. – Buda, 1516. március 13.) a Lengyelországban is uralkodó litván származású Jagelló-dinasztia tagja, IV. Káz-mér lengyel király és Habsburg Erzsébet magyar hercegnő elsőszülött fia. Nőágon az Árpád-házzal is távoli rokon dédanyja, I. Zsigmond királyunk felesége, Cillei Borbála révén, akinek szépanyja Árpád-házi Katalin szerb királyné volt. Anyja jogán tartott igényt a magyar és a cseh trónra, ez utóbbiért Mátyás királlyal vívtak háborút Podjebrád György cseh király 1471 márciusában bekövetkezett halála után. A cseh főnemesek május 27-én Ulászlót választották ugyan cseh királyné, és augusztusban meg is koronázták, de a Sziléziát és Morvaországot birtokló Mátyás királyt nem tudta kiszorítani Csehországból. Apja, IV. Kázmer lengyel király és Ulászló egyesület seregére 1474-ben Boroszlónál súlyos vereséget mért Mátyás, így 1479-ben kénytelen volt elfogadni, hogy mindketten viselik a cseh királyi címet. Ezen az sem változtatott, hogy 1487-ben a pápa is Ulászlót ismerte el cseh királynak. Amikor Mátyás király 1490. április 6-án meghalt, több trónkövetelő közül végül az ő fejére került a korona.

A trónért folyó küzdelem során Palota az országos események fősodrába került. Újlaki Lőrinc Mátyás királynak tett esküjéhez híven Corvin Jánost, Mátyás természetes fiát támogatta, így kezdettől fogva szembekerült Ulászlóval. Egy német landsknecht (hosszú lándzsákkal és egyenes kardokkal harcoló német gyalogos zsoldos katona) fennmaradt visszaemlékezésében arról írt, hogy Corvin János ekkor hozta Palotára a Szent Koronát, ami miatt a várat

megostromolták, János herceget elfogták, visszavették tőle a Budáról elhozott koronát és a koronázási ékszereket, majd a herceget kísérő fegyvereseket egytől-egyig vízbe fojtották. Más eddig ismert forrás ezt az értesülést nem erősítette meg. Ha valóban Palotán volt a korona, akkor az csak 1490. június 30. és 1490. július 24. között lehetett. Ami biztos, hogy kész helyzet állt elő, amikor 1490. szeptember 18-án II. Ulászlót királlyá koronázták Székesfehérváron a Szent Koronával. Közben Habsburg Miksa római király bevette Bécset, visszafoglalta a magyar megszállás alatt álló osztrák területeket, majd nem állt meg a határon, hanem október 19-én elfoglalta Szombathelyt, novemberben pedig Veszprémet, majd Székesfehérvárt. Újlaki Lőrinc ekkor védlevelet kért Miksától saját személye és jobbágjai számára, hiszen Palota és környéke éppen a vonuló had útjába esett. Miksa év végén aztán dolgvégezetlenül távozott az országból, de Székesfehérvár és Veszprém várában német őrséget hagyott. Végül 1491 közepén foglalta vissza a vára-kat II. Ulászló serege. Már a hadjárat elején, 1491. február 27-én hűtlenséggel vádolta a király Újlaki Lőrincet a védlevél kérése miatt, így valószínűleg elfoglalta Fehérvár környéki birtokait. Bonfini arról tájékoztat minket, hogy a *„királyt megrémítette kedvezőtlen egészségi állapota”,* ezért *„...visszavonult Lőrinc herceg [Fehérvárhoz – BL] közeli nyaralójába, melyet hajdan ennek apja épített fényűzően és fejedelmi bőkezűséggel, hogy itt a kedvezőbb éghajlat és a kellemesebb vidék jóvoltából meggyógyuljon. [...] A király végül „... szeptember kalendája körül Lőrinc herceg nyaralójából, ahol gyógyulás végett tartózkodott, Budára ment”.* Bonfini leírását okleveles adatok is megerősítik, hiszen Ulászló király 1491. augusztus 9. és 28. között legalább kilenc levelet (ennyit

ismerünk jelenleg) kelezett Palotáról. (A mintegy száz évvel később élő történetírónk, Istvánffy Miklós azt írta, hogy Ulászló ekkor a Veszprém és Fehérvár között félúton lévő *Bathorca* faluban gyógyulgatott vérhas fertőzéséből.)

Szj Rezső szerint 1493-ban átmenetileg II. Ulászló birtoka volt Palota, de az biztosan tudható, hogy 1494-ben Újlaki Lőrinc 183 forint adót fizetett palotai birtokai után. Lőrinc herceg ellen 1494-ben komoly hadjárat kezdődött Ulászló részéről, melynek végén kénytelen volt Újlaki behódolni a királynak. Miután II. Ulászló király cseh testőrei élén 1494. december 27-én bevonult Újlak várába, Újlaki Miklós özvegyét, Széchy Dorottyt Palota várába kísértette. 1495 elején folytatódott a királyi seregek támadása Lőrinc herceg ellen, és sorra foglalták el dunántúli várait. Palotáról nincs híradás, de Veress D. Csaba szerint Palota is királyi kézre jutott. Mindenesetre Újlaki 169 forint adót fizetett palotai birtokai után 1495-ben. A hadjárat 1495. március végén fejeződött be, amikor Újlaki Lőrinc herceg kegyelmet kért és kapott a királytól. Egy 1496-os országgyűlési végzés szerint Újlaki olyan feltétellel kapta vissza elfoglalt várait, uradalmait, köztük Palotát, hogy magtalan halála esetén azok visszaszállnak a Koronára. II. Ulászló idejében, 1514-ben zajlott történelmünk legnagyobb parasztfelkelése. Tudjuk, hogy Palotán és környékén is jelentős megmozdulás történt a temesvári csata után, 1514 júliusának második felében. Ennek részleteiről csak Istvánffy Miklós számolt be: „Amikor Szapolyai János erdélyi vajda „sikeresen befejezte a háborút, mégis várakozása ellenére arról értesült, hogy Veszprém és Fehérvár között, a Bakony hatalmas erdeje környékén a parasztok egy Sós Domonkos nevű ember

vezérlete alatt zászmányt hajtanak el, s a nemeseknek nemcsak házaira és vagyona-ra törnek, gyújtogatnak és öldökölnek, hanem szentségtörő kezüikkel még a szent templomok kifosztására s azok kegszereinek elrablására is vetemednek. Ezért Sitkei Gothárdot, Pápa és Somló várainak parancsnokát utasítja [ti. Szapolyai], hogy magából Pápa mezővárosából rendes őrségen kívül még ötszáz polgárt és kereskedőt is kivethet mint lovasokat, azokat a földönfutókat

és lázadókat iparkodjék megtámadni, s elűzve és szétszórva őket, méltó módon büntesse meg. Sitkei a fehérvári polgárokkal erőit egyesítette [...]. Néhány kerekas ágyút is magával vitetett. A szedett-vedett csöcseléket, amely még őrséget sem állítva [...] táborozott, haborzás nélkül megtámadta, és könnyűszerrel szétszórta. Az ágyúkat ravaszul, de jószágosan, hogy minél kevesebb vér folyjon, nem vasgolyókkal,

hanem szalmával és zöld fűvel, vagy ócska rongydarabokkal és hasonló értéktelen holmival töltette meg, s amikor mindkét fél kölcsönösen egymás látótávolába ért, kilövette rájuk. Erre olyan nagy rémület fogta el a félénkeket, s az ügyük szokatlan hangjától úgy megijedtek, bár azoknak csak dörejük és füstjük volt, hogy anélkül, hogy összecsaptak volna, fegyvereiket eldobva, s megmenekülésük minden üdvét csak a futásba és lábukba helyezve, rúttul megfutamodtak, mialatt azokat a keveseket, akik védekezni akartak, köztük Domonkost is, összetiporták és megölték.”

A parasztfelkelés ideológiai hátterének kialakulásában nagy szerepet játszottak a ferences prédikátorok, azok közül is különösen az obszervánsok. Tudjuk, hogy a palotai ferencesek obszervánsok voltak, illetve Palota jelentős mezővárosi kiváltságait (amiről pl. Palota mezőváros előjárósága által 1453-ban Pozsonynak írt leveléből is tudomásunk van) érzékenyen érintette Ulászló 1492-es törvénye, amely kiterjesztette a kilenced fizetést a mezővárosokra. Ilyen előzmények után nincs miért csodálni, hogy környékünkön komoly felkelés tört ki, igaz, hogy végül „operett-jelenettel” ért véget.

Ulászló ideje alatt gyengült a királyi hatalom. Az elégedetlenséget mutatja, hogy magyar rendek 1505-ben a Rákos mezei végzéssel kimondták: ha II. Ulászló fiúörökös nélkül hal meg, akkor a leányági öröklést nem ismerik el, és nem választanak többé idegen uralkodót, csak született magyart. Ennek hatálytalanítása érdekében a Habsburg–Jagelló családi szerződést Bécsben 1515-ben megújították. A királynak 1506. július 1-jén született meg örököse, a későbbi II. Lajos, azonban Anna királyné gyermekágyi lázban meghalt. Ulászlót megviselte felesége halála,

valószínűleg agyvérzést kapott, amely miatt élete végéig szenvedett, így még kevésbé volt képes beleszólni az ország kormányzásába. Helyette Szapolyai János, Bakócz Tamás esztergomi érsek, Perényi Imre nádor és Szathmári György kancellár kormányzott. 1516. március 13-án halt meg Budán. Temetésére hat nappal később, március 19-én került sor Székesfehérváron.

Újlaki Lőrinc

Újlaki Lőrinc (1459 augusztusa és 1460 szeptembere között – 1524 júniusa) Bosznia hercege, az Újlaki-dinasztia utolsó tagja. Özvegye révén került Palota Móré László tulajdonába.

Igen fiatalon, 14-15 éves korában részt vett Mátyás sziléziai hadjáratában, részt vett Mátyás osztrák hadjárataiban. Érdekesség, hogy apjához hasonlóan Lőrinc is megtanult írni, ahogy több saját kezűleg papírra vetett levele tanúsítja. Aragóniai Beatrix fehérvári koronázásán, majd azt követően az uralkodópár budai menyegzőjén is jelen volt. A herceg tehát Mátyás udvarának egyre fontosabb tagjává vált, jöllehet nem jutalmazta a király magasabb udvari méltóságokkal, címeikkel, de apja révén bekerült a királyi aulába. Az Újlaki-család Mátyás királlyal ápolta bensőséges kapcsolatát tanúsítja, hogy Lőrinc herceg keresztapja maga a király volt. Mátyás Újlaki Miklós halála után az egykori boszniai király által kiépített hatalom felszámolására törekedett. Ezért Lőrinc nem kaphatta meg a bosnyák királyi címet és a hozzá tartozó területet, ám így is az ország harmadik leggazdagabb

birtokosa volt 1490-ben Corvin János és Szapolyai István után. Apja boszniai királysága miatt megillette a hercegi cím, melyet rangjai között következesen feltüntetett. A hercegi cím mindenképpen kiemelte a bárók közül, hiszen az országban – noha többen is megkísérelték tekintélyüket e felvett címmel már az előző időszakban, természetesen bárminemű jogalap nélkül növelni – a mindenkori törvényes uralkodók fiúgyermekeit illette meg e rang. (Mátyás halálakor mindössze két herceg élt az országban: a király természetes fia, Corvin János, akinek apja – rangjához illően – a Liptó hercege címet adományozta, valamint Újlaki Lőrinc.)

Mint a királyság egyik legtekintélyesebb bárója, Mátyás halálát (1490) követően Lőrinc herceg is a Magyarország további sorsát meghatározó, politikaformáló elit tagjává vált. A trónért folyó harcokban Mátyás király fiát, Corvin Jánost támogatta. A küzdelem során azonban Jagelló Ulászló hívei Kinizsi Pál és Bátorfi István vezetésével 1490. július 4-én, a Tolna megyei Szabaton falu határában lévő Csonthegynél legyőzték Corvin csapatait. *(Egy német zsoldos visszaemlékezésében azt írta, hogy ekkor Corvin János a Szent Koronával Palota várába menekült, más források azonban erről nem szólnak.)* A vesztes csatát követően Corvin támogatói, Ernuszt Zsigmond püspöki székhelyére, Pécsre, Újlaki pedig szerémségi rezidenciájára, Újlak várába vonult. Ulászló király számára – hatalmának megszilárdítása érdekében – elkerülhetetlen volt, hogy Lőrinc herceggel megütközzön, hiszen továbbra is Újlaki volt a lázadók egyik vezéralakja.

Újlaki bünlajstroma hosszú volt: a Délvidéken több birtokot, várat, monostort foglalt el; Habsburg Miksa párthíve volt; nem vett részt Ulászló koronázásán; nem küldött sereget a Habsburgok elleni hadjárat alkalmával; familiárisai királyi adószedőket gyilkoltak meg; összejátszott a törökökkel; az uralkodót „beszéd közben gyalázatosan ökörnek szokta nevezni”. E vétségekkel Újlaki kimerítette a felségsértés büntetést, ezért a király büntetőhadjáratot indított ellene 1494 novemberében. A Drágffy Bertalan erdélyi vajda parancsnoksága alatt folyó hadjárat

során Újlaki birtokai az uralkodó kezére kerültek. Egy történelmi adat maradt fenn ennek kapcsán Palotáról is. Ugyanis amikor Újlakot ostromolták a királyi seregek, csak Lőrinc herceg édesanyja maradt a várban. Az idős asszony megpróbált közbenjárni a királynál fia érdekében, azonban Ulászló kérelmetlenül folytatta a hadjáratot. Az uralkodó 100 forint segélyt adott a néhai bosnyák király özvegyének, és fegyveres kísérettel az Újlakiak birtokában lévő Palota várába szállíttatta. Birtokainak elvesztését látva Újlaki Lőrinc békét szeretett volna kötni, de a korabeli tudósítás szerint a király Újlaki egyik követével azt üzenve vissza, hogy *„lám, az ökörnek, ahogy őt gúnyosan nevezni szokta, máris van egy vastag szarva, a másik épp hogy csak kinőtt, és napról-napra erősödik; hát legyen nyugodt, ellenségeit hamarosan kettős szarvval ökleli, szaggatja ízekre”*. Miután Nemetújvárat is meghódították a királyi seregek, Lőrinc herceg megadta magát. A király 1495. március 27-én kegyelemlevelet állíttatott ki a herceg és szövetségesei számára, ezzel a lázadást végleg felszámolta. A herceg jelentős délvidéki erősségeit: Újlakot, Szávaszentdemetert, Kaposújvárt, Polthost és Beletinczet ideiglenesen, 1498-ig elvesztette. A Jagellók szolgálatában Lőrinc tekintélye hamarosan helyreállt a királyi udvarban, 1499 májusában már a királyi tanácsban is megjelent. Vagyona, hercegi címe és presztízse miatt a harmadik, illetőleg a negyedik helyen sorolták fel a határozatokról kiállított oklevelek. A herceg helyreállt tekintélyét mutatja az is, hogy ő vezette az Ulászló leendő hitvese, Candalei Anna elé Itáliába utazó, 700 fős küldöttségét. A Velence–Dalmácia–

Zágráb–Fehérvár–Buda útvonal alapján elképzelhető, hogy Újlaki várban, Palotán is járt Anna királyné, akinek egyik keresztapja hamarosan (1503. augusztus 13-án) Lőrinc herceg lett. Ulászló halálát követően a Lajos király mellett felállított 16 tagú kormányzótanácsnak Lőrinc is tagja lett, majd országbírói hivatalt kapott: e tisztség viselését egy 1518. június 28-án kiállított oklevélben látjuk először, ezt követően egészen haláláig a hivatal élén állt. Élete végén közsvényben szenvedett, de betegsége ellenére az országot, valamint saját birtokait mindinkább fenyegető törökök elleni védekezésből is kivette részét. Ulászló idejében került a nándorfehérvári bánóság élére. Állandó kémhálózatot tartott fenn annak érdekében, hogy idejében reagálni tudjanak a törökök mozgólódásaira. Az 1523-as Szávaszentdemeteri győztes csatában az ő bandériuma is részt vett. Újlaki Lőrinc 1524-ben magtalanul hunyt el. Az újlaki ferences templomban helyezték végső nyugalomra, apja és első felesége mellett.

Móré László

Csulai Móré László egy dicstelen korszak dicstelen alakja, aki rablásaival és pusztításaival „kivívta” mindkét magyar király haragját, ami miatt I. János Palotát 1533-ban megostromoltatta.

Móré már gyermekként a királyi udvarba került, ahol apródok között nevelkedett. 1503-ban a Pozsega megyei Raholca (ma Orahovica) vár birtokosaként említette egy oklevél. 1514-ben Bornemissza János oldalán részt vett a parasztfelkelés leverésében. Móré László 1520 nyarától

1526-ig királyi asztalnokmester volt, majd 1525-1526-ban emellé a pohárnoki méltóságot is megkapta. Így a családból elsőként a bárók közé emelkedett. Ő is tagja volt a Habsburg Mária királynét fogadó küldöttségnek, királyi asztalnokként ellátta az e tisztséggel járó feladatokat a királyné udvarában is, ahol megismerkedett Bakóczai Magdolnával, Újlaki Lőrinc herceg özvegyével. Miután feleségül vette az özvegyet, az övé lett a néhai herceg hatalmas vagyona is. Ezzel azonban szembekerült Szapolyai Jánossal, az ország egyik legnagyobb hatalmú bárójával, a Mohács utáni uralkodóval. Az ügy hátterét az Újlaki és Szapolyai István között 1493-ban létrejött örökösödési szerződés képezte, amely szerint a szerződő felek bármelyikének magtalan halála esetén annak valamennyi jószága a másik fél tulajdonába kerül. Szapolyai 1499-ben elhunyt, de utódokat hagyott hátra, míg az országbírói méltóságot viselő herceg örökös nélkül távozott az élők sorából. Ezt követően a Szapolyai fivérek a szerződésre hivatkozva kívánták az Újlaki-vagyont megszerezni. A Szapolyai kontra Móré perben, amely során Móré – ha hihetünk Szerémi Györgynek – az oklevélhamisítástól sem riadt vissza, végül 1525-ben a Szapolyaiak maradtak alul. 1523-ban a király lefoglalta Bakócz bíboros hagyatékát a törökök elleni háború költségeire, amely ügy egyik végrehajtója Móré László volt. Részt vett a mohácsi ütközetben, ahonnan szerencsésen megmenekült. A csatát követően Habsburg I. Ferdinánd (1526-1564) pártjára állt, aki 1529-ben Pozsega várát adományozta tanácsosának. Kiterjedt birtokai és a királyi udvarban viselt méltóságai révén

elendő anyagi, és familiárisai révén kellő katonai potenciállal rendelkezett ahhoz, hogy az uralma alatt álló területeket akár törvénytelen eszközök igénybevételevel tovább növelje, vagyónát egyéb módon gyarapítsa. Már a Mohácsot megelőző időszakból is hatalmaskodásairól értesülünk, majd az azt követő „zavaros” időkben – kihasználva az igazságszolgáltatás működési nehézségeit – a Dráva-vidék egyik „kiskirálya” lett. Erőszakosságát, kegyetlenkedéseit a krónikások sem hallgatták el, így pl. Istvánffy a következőképpen jellemezte: *„ki igen kegyetlen vérszopó s végezetre az törökökistentelen babonásvallására állásával gyalázatos ember vala”*. Szerémi ennél is sötétebb kontúrokkal festette le, amikor arról számolt be, hogy *„megölte ugyanis feleségét és saját hajadon nőtestvérét”*.

Palota várából is űzte hírhedt garzadálkodásait, és állítólag pár év alatt Székesfehérvár vidékéről mintegy 134.000 forintot harácsolt össze. Rablásait mind Ferdinánd, mind Szapolyai János elítélte, de nem volt foganatja. Végül János király 1533 tavaszán Laszkyt küldt ellene, aki magyar haddal, török segédcsoportokkal és bányászokkal megerősített seregével előbb április 14-én bevette a rabló egyik fővárat, Simontornyát, majd heves ostrom után Palotát is. Móré itt eleinte makacsul védekezett, de miután Nagy Gergely várnagy meghalt, és az ostromlók a falakat aláaknázták, megszökött, sorsára hagyva a várat, rablott kincseit és a gyerekeit. Az oszmánok 1543. évi hadjárata során elveszték az ország déli részén fekvő birtokai, így a Mátraalján álló kishánai várban rendezkedett be.

Akárcsak máshol, itt is folyamatosan zaklatta a környékbelieket, a törököket is beleértve. Ezt megelégtelve a budai pasa kiostromolta a várból, majd fiaival együtt Konstantinápolyba vitette, és ott is halt meg.

Podmaniczky fivérek

Afelső-magyarországi Trencsén vármegyei gyökerű két Podmaniczky a Mohács utáni időszak jellegzetes alakja, akik – sokakkal egyetemben – igyekeztek saját javukra kihasználni a zavaros közállapotokat, a két király közötti ellentétet, hogy minél nagyobb vagyont harácsolhassanak össze. Móré László „méltó” utódainak bizonyultak.

A podmanini Podmaniczky család II. Ulászló uralkodása idején emelkedett az ország báróinak sorába. Legfontosabb birtokuk Beszterce vára és a hozzá tartozó uradalom volt. A család feje, Podmaniczky Mihály, a királyi nehézfegyverzetű testőrség kapitányaként veszett oda a mohácsi csatában. Fiai – János, Rafael és Burián – nevelése így Mihály öccsére, Podmaniczky Istvánra maradt, aki nyitrai püspökként – mint a mohácsi csata után

életben maradt legidősebb élő püspök – először Szapolyai Jánost koronázta meg, majd az erőviszonyokat mérlegelve hamarosan I. Ferdinándot is, és az utóbbi pártján maradt haláláig.

Podmaniczky (Podmanini) János

(1500–1546) felnőtt korúvá válva 1529-ben elhagyta a Habsburg-pártot, és Szapolyai Jánoshoz csatlakozott. Ám olyannyira sikeresen tartotta titokban a pálfordulást, hogy 1530-ban még Ferdinándtól birtokadományt is kapott. Amikor azonban öccse, Rafael 1530-ban elfoglalta a Ferdinánd-párt kezében lévő Trencsén megyei Kasza várát, nyilvánvalóvá vált átállásuk, amit hamarosan megtorlás követett. Ez azonban olyannyira nem bizonyult hatékonynak, hogy a Podmaniczkyak Trencsén vármegyét saját célra adóztatták, megakadályozva a királyi adószedők munkáját. Ekkor János már olyan nagy erőt érzett magában, hogy akciót indított legnagyobb felső-magyarországi vetélytársa, Kosztká Miklós ellen, aki Árva, Sztrecsén, Zsolnalitva (Lietava) várak uraként hatalmas birtokosnak számított. Barátságot színélve lakomára hívta János Kosztkát, majd tömlöcbe záratta. Azzal talán nem kalkulált Podmaniczky, hogy a szintén Szapolyai-párti úr börtönbe vetése országos botrányt fog kavarni. Végül mégis jól jött ki az akcióból, mert hosszas diplomáciai tárgyalások után ötezer forintot kapott Kosztkától szabadon bocsátása fejében.

Ferdinánd király Trencsén sanyargatása miatt Hans Katzianert és lovasságát küldte Podmaniczky ellen, és Kosztká Miklós is

revansra készült. Ekkor János úgy tudott kimászni a kelepcéből, hogy Katzianer ajánlatát elfogadva 1530 júliusában hűséget esküdött Ferdinánd királynak. Ezért cserében a lehető legkedvezőbb ellentételezést kapta Podmaniczky, hiszen megtarthatta összes akkori birtokát, ráadásul Ferdinánd kijelentette, hogy érvényteleníti az összes Podmaniczky-birtokból tett Habsburg-párti adományozásokat. Ráadásul még pont időben alkudott meg Ferdinánd királlyal, mert revansra készülő ellenfele, Kosztká két héttel később szintén ajánlatot tett Katzianernek az átállásért cserébe, de Katzianer ekkor már nem tudott Ferdinánd újdonsült hívével szemben segítséget nyújtani Kosztkának. A történet itt nem ért nyugvópontjára, hiszen Martinuzzi Fráter György – a kor egyik legnagyobb formátumú politikusa – hamarosan ajánlattal kereste meg Podmaniczky Jánost, hogy térjen át Szapolyai hűségére. Felkérésének Podmaniczky 1535 őszén eleget is tett, cserében egy Arad megyei várát kapott, továbbá ismét nem kötelezte semmi arra, hogy ne folytassa a birtokszerző akcióit a Vág völgyében. Így a még a Ferdinánd királytól kapott pénzen fogadott Podmaniczky-zsoldosok elfoglalták Hricsó és Lednic várakat, majd 1536 őszén rajtaütéssel elfoglalták a Nyitra vármegyei Zsámbokrétet is. A hadjáratot folytatva bevette Zsolnát, Kosztká Miklós birtokát, majd Thurzó Elek egyik fontos várát, Szucsát. Thurzó ellencsapása során csak a kicsiny Zsámbokrétet tudta nagy nehezen visszafoglalni.

Ennek a hadjáratnak a jutalmazásaképpen adományozta János király a Podmaniczky

fivéreknek Palota várát a hozzá tartozó falvakkal 1537. szeptember 30-án. A nagy hatalmú főúr, János új erősségéből, Palotáról a Dunántúlon is megkezdte, míg a hozzá mindenben méltó öccse, Rafael a Vág mentén folytatta a harácsolást. Ám a két király között 1538-ban létrejött váradi béke után szerényebb mennyiségű prédával kellett beérniük. Szapolyai János 1540 júliusában meghalt, s a hatalmi küzdelem újból kiélesedett. Podmaniczky János egyelőre Szapolyai gyermekének pártján maradt, igaz, hogy a Vilhelm Roggendorff ostromolta Budára is csak az utolsó pillanatban küldött trencsényi segélycsapatokat a csecsemő János Zsigmondnak. Miután Szulejmán szultán tönkrevverte a Roggendorff vezette császári hadat, János úr egyike lett azon legelőkelőbbeknek, akik a csecsemő János Zsigmondot a szultáni sátorba kísérhették. Mikor Török Bálintot láncra verték, Podmaniczky János *„megijedett is vala”* – írja Verancsics Antal Memoria rerum című krónikájában – *„látva, hogy az dolog nem jó vagyon, még azon estve szakállát elmetszi, szűr csuhában felöltözik, és egy puttont vállára fogván, ki éjjel szökik el Budából. Palota várában, ki ő háza vala, mene.”* Ennek a gyászos szökésnek a története Gárdonyi Géza: Egri csillagok című regényében szintén szerepel.

A kiválás politikája I. (Szapolyai) János király 1540-ben bekövetkező halála után már nem sokáig volt tartható. Az 1542-es pozsonyi országgyűlésen a rendek élesen kikeltek Podmaniczky János és Rafael viselt dolgai ellen, és a 44. törvénycikkben leszögezték: ha János és Rafael úr két hónapon belül nem hódolnak meg

Ferdinánd királynak, és az erőszakosan elfoglalt jószágokat és várakat nem adják vissza jogos tulajdonosainak, akkor „*mint megbélyegzett hűtlenek száműzetteknek*”. Ennek hatására 1544. december 24-én a Podmaniczkyak hűségesküt tettek Ferdinánd királynak. A nagy taktikus Podmaniczky János 1546 körül magtalanul halt meg, és ezzel fivére, Rafael egyedül örökölte a kiterjedt Podmaniczky-vagyont.

Podmaniczky (Podmanini) Rafael

(1513–1559. február 9.) trencsényi főispán. Édesanyja: Tarczay Katalin, akivel olyannyira rosszban voltak, hogy anyja kitagadta örökségéből. Rafael játszott Palotán a jelentősebb szerepet,

fivére halála után sem nyugodott vére: továbbra is gyakran háborgatta rablásaival a Dunántúlt. A török fenyegetése elől ő maga Besztercére költözött, Palota a törökkel szembeni védelmét tisztjeire bízta. Ekkor került Thury György Palotára Podmaniczky Rafael és felesége, Lomniczai Johanna (Janka) hívására. Rafael úr halála után özvegye a kincstárnak adta a várat, ezzel Palota magánföldesúri központból végleg királyi várrá vált a török kor végéig, és mint ilyen, fontos végvárként funkcionált.

Johiogli, Arslán

Yahyapaşazade (magyar forrásokban: Johiogli), Arslán (? – Siklós, 1566. augusztus 3.) a híres, szerb származású török Malkoçoğlu – eredetileg Malkovics – családból származik. Nándorfehérváron nevelkedett apjával, Mehmed szendrői béggel, későbbi budai pasával, aki a katonai pályafutását is egyengette. Arslán 1527 óta vett részt magyarországi harcokban apja oldalán, majd a fontos oszmán győzelmet hozó diakovári csatában (1537. október 9.) mutatkozott meg először vitézsége, ahol a szlovén származású Hans/Johann Katzianer vezette német–cseh–magyar–horvát erők háromszoros túlerejével szemben győzött apja, Mehmed szendrői bég serege. A Drinápolyban tartózkodó szultán számára Arslán vitte el a győzelem hírért, és a csatában ejtett foglyokat, aki ezért pozsegai szandzsákbéggé nevezte ki. A következő három év alatt Szlavóniában kb. harminc várat foglaltak el a törökök, melynek során Arslán is ott harcolt apja seregében. Arslán 1550-ben hatvani szandzsákbég. 1551-ben sikertelen kísérletet tett Eger elfoglalására, 1552-ben Ali budai pasa alvezéréként segít a felvidéki várak meghódításában, majd Eger 1552-es ostromában is kitüntette

magát. 1554-ben már székesfehérvári béggként említették, ekkor került kapcsolatba először Palotával. 1554. október 17-én betört a palotai huszárvarba, ahonnan öt órai küzdelem után nagy zsákmánnyal (a palotaiak lóállományával) tért vissza Fehérvárra, majd 1555. augusztus 31-én sikertelenül ostromolta Palotát. Már 1559-ben mint lehetséges budai pasajelöltet emlegették. Később végszendrei bég lett. E tisztségében 1564 júliusának közepétől november végéig a budai pasaságot is felügyelte. Amikor 1564-ben Budán – főleg a zsold elmaradása miatt – janicsárlázadás tört ki, a szultán őt küldte ki rendet tenni. Végül hivatalosan 1565. május 19-től lett budai pasa, és e címét haláláig viselte. A Habsburg Birodalommal békés viszonyok fenntartására törekedett, nevéhez fűződik egy új pénzügyi politika bevezetése a budai vilajetben. Ennek lényege, hogy a zsoldos katonaság egy részét javadalombirtokokkal fizette ki, mivel a központi kincstárból egyre kevesebb pénzt kapott a vilajet. A diplomáciában fontos változtatást vezetett be: a latin helyett kizárólag a magyar nyelvet kezdték használni a bécsi udvarral való kapcsolattartás során. Magyar nyelvű levelekben Oroszlán pasa néven nevezték.

Rövid pasasága idején fontos építkezések történtek Budán. A Víziváros középkori eredetű falrendszerét Arszlán pasa erősítette meg 1565–66-ban. Ő építtette a felső hévizek mellett a lőpormalom négysaroktornyos épületét is, amelynek közelében valamivel később Veli bég a Rózsadomb és a Duna közötti partszakaszt sáncrendszerrel rekesztette el. Az alsóváros hadi szempontból eddig jelentéktelen városfalát erősítették, a Duna partján a fal lezárására Arszlán pasa nagy alapterületű, koralakú, alacsony ágyútoronyt építtetett,

melynek török neve: Kakas-kapu bástya. Arszlán nevéhez fűződik a budai Királyfürdő építésének megkezdése az akkori várfalon belül, a Kakas-kapunál 1565-ben. Egy fürdővel és dzsámival rendelkező, fallal körülvett városrész jött itt létre, amelyet egységesen Baruthánénak, Lőpormalomnak neveztek.

Amikor 1566-ban Miksa császár nem küldte a szokásos éves adót, kényes helyzetbe került a békepolitikát folytató Arszlán pasa. Közben János Zsigmond erdélyi fejedelemnek, a szultán vazallusának helyzete is romlott, így segítséget kért a töröktől. Ekkor indította el Szulejmán utolsó hadjáratát. Arszlán, hogy a szultán kedvébe járjon, 1566. június 5-én megkezdte Palota ostromát, ám a Thury György által védett várat 10 nap alatt sem tudta bevenni, és a felmentő sereg érkezése előtt elvonult a vár alól. Istvánffy Miklós kortárs humanista történetíró azzal vádolta, hogy döntését a *„mákonny és bor miatt csaknem kába esze szerint”* hozta, és ez okozta a vesztét, amely a köztudatban elterjedt, de aligha igaz. Arszlán palotai kudarca miatt kegyvesztett lett, és a szultán Siklós melletti táborában, Harsány hegye alatt 1566. augusztus 3-án megölték. Testét Nándorfehérváron, apja sírjában temették el.

Thury György

Thury György (1519? – Orosztony, 1571. április 2.) a XVI. század egyik legkiválóbb bajvívója és várkapitánya, aki 1566. június